

Het verwezenlijken van het fundamentele punt

Genjo Koan

Eihei Dogen (1200-1253)

Inleiding

Het verwezenlijken van het fundamentele punt (Genjo Koan) is niet alleen het eerste maar misschien ook het belangrijkste hoofdstuk van de *Schatkamer van het oog van het ware onderricht* of *Shobo Genzo*, het *magnum opus* van de dertiende-eeuwse zenleraar Eihei Dogen – door velen beschouwd als de meest vooraanstaande figuur in de Japanse zen. Tegelijk is het één van de moeilijkste hoofdstukken om te doorgronden (en over het algemeen is de *Shobo Genzo* al niet bepaald makkelijk leesbaar). Zelfs al heb je jaren ervaring en een diepgaande realisatie dan nog is het dikwijls verre van evident om uit te vissen wat Dogen precies bedoelt. Hij gebruikt een hele reeks poëtische beelden en verwijst voortdurend naar oudere teksten en tradities. Ook de grote commentatoren die ik geraadpleegd heb (Bokusan Nishiari, Shunryu Suzuki, Kosho Uchiyama, Hakuun Yasutani en Shohaku Okumura, zie bibliografie) zijn het met momenten grondig oneens. Uit interesse en respect voor de traditie heb ik deze verschillende visies op sommige plaatsen opgenomen in het commentaar, en ze mijn interpretatie laten bevruchten. Ik hoop dat ze ook bij de lezer leiden tot een dieper binnendringen in de *Genjo Koan*. Bovenal is het echter het ervaren zelf, dat zoals steeds de doorslag geeft in het begrip-voorbij-begrip van deze buitengewone tekst.

Belangrijke thema's van *Het verwezenlijken van het fundamentele punt* zijn:

- de ongescheidenheid van het ene en het vele, lichaam en geest, zelf en ander, beoefening en realisatie;
- de absolute noodzaak van de beoefening.

De tekst bevat een hele reeks kleurrijke, poëtische beelden; vooral de natuur en de interactie tussen mens en natuur komen aan bod. Opvallend is ook het grote aandeel van water in zijn metaforen. Een overzicht:

- bloesems en onkruid (1)
- dingen en hun weerkaatsing in een spiegel (3)
- de maan en haar weerkaatsing in het water, in een (dauw)druppel (3 en 7)
- varen in een boot, op zee (5 en 8)
- brandhout en as (6)
- winter en lente (6)
- een vis zwemt in de oceaan, een vogel vliegt in de lucht (9)
- lucht, wind, wuiven met een waaier (10)

Dogen schreef *Genjo Koan* in de herfst van 1233 en gaf de tekst aan een lekenstudent. In 1252, kort voor zijn dood, maakte hij een herziene versie, en dat is de enige die bewaard is gebleven. De tekst is in het Japans, eerder dan het meer formele klassiek Chinees, dat voordien gebruikelijk was in het Japanse boeddhisme.

Wanneer Dogen het heeft over een schip dat op zee vaart, spreekt hij uit ervaring! In 1223 stak hij met een klein bootje de Chinese Zee over, wat toen een heel gevaarlijke reis was. In China ging hij op zoek naar een diep boeddhistisch onderricht, dat hij in Japan niet vond. Meer bepaald zocht hij het antwoord op zijn fundamentele vraag: “*Als we van nature de aard van de oorspronkelijke verlichting hebben, waarom moeten we dan beoefenen?*” De vraag waarom het leven niet gewoon probleemloos is maar inspanning vraagt, is universeel. In het christendom verklaart men dit door te zeggen dat de mens oorspronkelijk wel in de Tuin van Eden leefde maar daar door God uit werd verstoten omwille van ongehoorzaamheid, meer bepaald hoogmoed. Door de erfzonde leven ook wij nog steeds buiten het paradijs. Dogen echter was niet uit op een historische verklaring, maar zocht een fundamenteel inzicht in hoe we hier en nu moeten omgaan met de situatie. Hij vond het antwoord toen hij beoefende onder Rujing. We zijn inderdaad de verlichte natuur zelf; maar deze verlichte natuur, onze ware aard, dient gerealiseerd te worden door beoefening. Pas dan ervaren we bevrijding. Zo is het nu eenmaal. Dit punt maakt hij duidelijk in de laatste paragraaf van *Genjo Koan*: zelfs als de lucht, de ware natuur van de wind, overal is, ervaar je pas koelte als je die lucht in beweging brengt met een waaier. Pas dan manifesteert lucht (oorspronkelijke verlichting) zich als wind (gerealiseerde verlichting) en ervaar je koelte (de vruchten van de gerealiseerde verlichting). In 1227 reisde hij terug naar Japan. Daar schreef hij in hetzelfde jaar zijn eerste tekst, de *Universele aanbevelingen voor zazen (Fukanzazengi)*¹.

De Nederlandse vertaling die ik hier gebruik is mijn vertaling van de Engelse versie van Kazuaki Tanahashi en Robert Aitken, gepubliceerd in het gezaghebbende *Treasury of the True Dharma Eye – Zen Master Dogen’s Shobo Genzo*, edited by Kazuaki Tanahashi, Shambhala, Boston & London, 2010. Enkel op een paar plaatsen, vooral in de laatste paragraaf, ben ik licht afgeweken van hun versie. Ik dank de uitgevers voor hun expliciete toestemming voor het gebruiken van deze tekst tijdens workshops en voor publicatie op deze site.

Voel je absoluut niet verplicht om de *Genjo Koan* te bestuderen. Doe het alleen als je dat echt wil. Beoefen in de eerste plaats zazen en laat je daarin begeleiden. Als je zin hebt om je beoefening te verdiepen door te lezen, lees dan misschien eerst alle andere teksten op deze site. Wanneer je de tekst te moeilijk vindt, leg hem opzij en beoefen zazen in plaats van te lezen. Elk waar inzicht is gebaseerd op het levende ervaren van dit moment.

---

¹ Zie de becommentarieerde vertaling van *Fukanzazengi* op deze site.

Dit commentaar is gebaseerd op het materiaal van de workshops, gehouden in de Stiltehoeve te Damme tijdens de lentesesshin van 13-14 mei 2017 (nummers 1 tot en met 4) en in Ho Sen Dojo op 28 mei en 25 juni 2017 (vanaf nummer 5).

Met dank aan Catherine Joos voor de redactie van de tekst.

Bibliografie

De Engelse vertaling van Kazuaki Tanahashi en Robert Aitken vind je in:

Treasury of the True Dharma Eye: Zen Master Dogen's Shobo Genzo, Kazuaki Tanahashi (Editor), Shambhala, Boston & London, 2010, p. 29-33.

De volgende werken heb ik geraadpleegd:

Dogen's Genjo Koan: Three Commentaries (Bokusan Nishiari, Shunryu Suzuki and Kosho Uchiyama), Counterpoint, Berkeley, 2011.

Okumura, Shohaku, *Realizing Genjo Koan: The Key to Dogen's Shobogenzo*, Wisdom Publications, Boston, 2010.

Yasutani, Hakuun, *Flowers Fall: A Commentary on Zen Master Dogen's Genjokoan*, Shambhala, London & Boston, 1996.

Het verwezenlijken van het fundamentele punt

1.

Wanneer alle dharma's de dharma van de Boeddha zijn,²
dan is er begoocheling, ontwaken, beoefening, geboorte en dood, boeddha's en voelende wezens.

Wanneer de ontelbare dingen geen vast zelf hebben,
dan is er geen begoocheling, geen ontwaken, geen boeddha, geen voelend wezen,
geen geboorte en dood.

De weg van Boeddha bestaat er in essentie uit overvloed en tekort helemaal te overstijgen;
en dus is er geboorte en dood, begoocheling en ontwaken, voelende wezens en boeddha's.

Daarom vallen de bloesems waaraan we gehecht zijn af;
en groeit het onkruid waar we een hekel aan hebben weelderig.

2.

Het zelf in stand houden en de ontelbare verschijnselen belichten is begoocheling.
Dat ontelbare verschijnselen tevoorschijn komen en het zelf belichten is ontwaken.

Zij die een diepe realisatie van de illusies hebben, zijn boeddha's;
zij die diepe illusies hebben betreffende het ontwaken, zijn voelende wezens.

En dan zijn er nog zij die het ontwaken voortzetten voorbij het ontwaken;
en zij die verblijven in begoocheling doorheen begoocheling.

Wanneer boeddha's werkelijk boeddha's zijn, merken ze niet noodzakelijkerwijze op dat ze boeddha's zijn. Maar toch zijn ze verwezenlijkte boeddha's die boeddha verder verwezenlijken.

3.

Wanneer je vormen ziet of geluiden hoort met complete betrokkenheid van lichaam-en-geest dan voel je dharma intiem aan.

Verschillend van dingen en hun weerkaatsing in een spiegel,
verschillend van de maan en haar weerkaatsing in het water,
wanneer één kant verlicht is, is de andere in het donker.

---

² Dharma betekent zowel ding als onderricht:
« Wanneer alle dingen het onderricht van de Boeddha zijn »

4.

De weg van de verlichting bestuderen is het zelf bestuderen.

Het zelf bestuderen is het zelf vergeten.

Het zelf vergeten is verwezenlijkt worden door de ontelbare verschijnselen.

Verwezenlijkt door de ontelbare verschijnselen,

vallen je lichaam en geest alsook lichaam en geest van anderen weg.

Geen spoor van verlichting blijft over,

en dit geen-spoor gaat eindeloos voort.

Wanneer je begint de dharma te zoeken, denk je er ver van verwijderd te zijn.

Op het moment dat de dharma op authentieke wijze overgedragen is,

ben je onmiddellijk je oorspronkelijke zelf.

5.

Wanneer je in een boot vaart en naar de kust kijkt dan zou je kunnen denken dat de kust beweegt. Maar als je goed naar de boot kijkt, zie je dat het de boot is die beweegt.

Zo ook:

wanneer je de ontelbare verschijnselen onderzoekt met een verwarde lichaam-en-geest, dan zou je kunnen denken dat je denkende geest en je essentie permanent zijn.

Wanneer je intiem beoefent en terugkomt naar waar je bent, dan zal het duidelijk zijn dat er volstrekt niets is dat een onveranderlijk zelf heeft.

6.

Brandhout wordt as, en wordt niet terug brandhout.

Maar veronderstel daarom niet dat het brandhout *voordien* is, en de as *nadien*.

Begrijp dat brandhout in zijn toestand van brandhout verblijft,

die volledig voor en na omvat,

terwijl het onafhankelijk is van voor en na.

As verblijft in haar toestand als as,

die volledig voor en na omvat.

Juist zoals brandhout niet terug brandhout wordt nadat het as is geworden,

zo ook keer jij na je dood niet terug naar je geboorte.

Daarom is het een gevestigd gebruik in boeddhistisch onderricht om te ontkennen dat geboorte verandert in dood. In overeenstemming hiermee wordt geboorte gezien als voorbij geboorte.

Het is een onwankelbaar element van het onderricht van de Boeddha dat dood geen geboorte wordt. In overeenstemming hiermee wordt dood gezien als voorbij dood.

Geboorte is een toestand die compleet is in dit moment.

Dood is een toestand die compleet is in dit moment.

Ze zijn als winter en lente:

je noemt de winter niet het begin van de lente of de zomer het einde van de lente.

7.

Verlichting is als de maan die weerspiegeld wordt in het water.

De maan wordt niet nat, noch wordt het water gebroken.

Alhoewel haar licht weids en groots is,

wordt de maan toch weerspiegeld in een poeltje van een duim groot.

De hele maan en de ganse hemel worden weerspiegeld in dauwdruppels op het gras, of zelfs in één waterdruppel.

Verlichting verdeelt je niet,

zoals de maan het water niet breekt.

Je kan verlichting niet hinderen,

zoals een waterdruppel de maan aan de hemel niet kan verpletteren.

De diepte van de druppel is de hoogte van de maan.

Elke weerspiegeling hoe lang of kort ze ook duurt,

manifesteert de weidsheid van de dauwdruppel,

en realiseert de grenzeloosheid van het maanlicht in de hemel.

8.

Wanneer dharma niet je hele lichaam en geest vult, kan je aannemen dat het al voldoende is.

Wanneer dharma je lichaam en geest vult, dan begrijp je dat er iets ontbreekt.

Bijvoorbeeld, wanneer je met een boot naar het midden van de oceaan zeilt, waar nergens land in zicht is, en je in de vier windrichtingen kijkt, dan lijkt de oceaan cirkelvormig, en niet anders. Maar de oceaan is rond noch vierkant; haar kenmerken zijn oneindig in variëteit. Ze is als een paleis. Ze is als een juweel. Ze lijkt enkel maar cirkelvormig voor zover je op dat moment kan zien. Alle dingen zijn zo.

Alhoewel er vele kenmerken zijn in de wereld van stof en de wereld voorbij voorwaarden, je ziet en begrijpt enkel wat het oog van je beoefening kan zien. Om de natuur van de ontelbare verschijnselen te leren kennen, moet je weten dat zelfs als ze rond of vierkant mogen lijken de andere kenmerken van oceanen en bergen oneindig zijn in hun variëteit: hele werelden zijn daar. Dat is niet alleen zo rondom je maar ook onmiddellijk onder je voeten, of in een druppel water.

9.

Een vis zwemt in de oceaan.

En hoe ver hij ook zwemt, er komt geen einde aan het water.

Een vogel vliegt in de hemel.

En hoe ver hij ook vliegt, er komt geen einde aan de lucht.

De vis en de vogel hebben echter nooit hun element verlaten.

Wanneer hun activiteit weids is, is hun veld weids.

Wanneer hun behoefte klein is, is hun veld klein.

En zo beslaat elk van hen zijn volledige bereik, en elk van hen ervaart zijn ganse rijk.

Als de vogel de lucht verlaat, zal hij meteen sterven;
als de vis het water verlaat, zal hij meteen sterven.

Weet dat water leven is en lucht leven is.

De vogel is leven en de vis is leven.

Leven moet de vogel zijn en leven moet de vis zijn.

Je kan verder gaan.

Er is beoefening-verlichting, die het beperkte en het onbeperkte leven omvat.

Nu, als een vogel of vis het einde van zijn element probeert te bereiken vooraleer zich erin te bewegen, dan zal deze vogel of vis noch zijn weg, noch zijn plaats vinden.

Wanneer je je plaats vindt waar je bent, dan zal er beoefening verschijnen, die het fundamentele punt verwezenlijkt.

Wanneer je je weg vindt dit moment, dan zal er beoefening verschijnen, die het fundamentele punt verwezenlijkt;

want de plaats, de weg, is noch groot noch klein, noch van jou noch van iemand anders. De plaats, de weg, is niet overgebracht vanuit het verleden, en komt niet enkel maar nu op.

In overeenstemming hiermee is het in de beoefening-verlichting van de boeddhaweg zo dat

één ding bereiken gelijk is aan in één ding doordringen;

één beoefening ontmoeten is één beoefening onderhouden.

Hier is de plaats; hier ontvouwt zich de weg. De grens van realisatie is niet duidelijk te onderscheiden, want de realisatie komt tegelijk met de volle ervaring van boeddha dharma. Denk niet dat wat je bereikt jouw kennis wordt en begrepen wordt door je verstand. Alhoewel onmiddellijk verwezenlijkt, wat ondenkbaar is zal misschien niet klaarblijkelijk zijn. De verschijning ervan overstijgt je kennis.

10.

Mayu, zenleraar Bacho, wuifde zichzelf wind toe met een waaier. Een monnik kwam naar hem toe en zei:

”Meester, de natuur van de wind is altijd aanwezig, en er is geen plaats waar zij niet komt. Waarom wuift u dan met een waaier?”

“Alhoewel je begrijpt dat de natuur van wind altijd aanwezig is”, antwoordde Mayu, “begrijp je niet de betekenis van het feit dat er geen plaats is waar zij niet komt.”

“Wat is dan de betekenis van het feit dat er geen plaats is waar zij niet komt?”

Mayu bleef gewoon met zijn waaier wuiven.

De monnik boog diep.

De verwezenlijking van de boeddha dharma, het vitale pad van zijn authentieke overdracht, is ook zo. Wanneer je zegt dat je geen waaier nodig hebt omdat de natuur van de wind permanent is en je wind kan hebben zonder te wuiven, dan begrijp je noch

permanentie noch de aard van de wind. De aard van de wind is permanent; daarom brengt de wind van het huis van de boeddha het goud van de aarde voort en doet hij de room van de lange rivier rijpen.

Geschreven rond het midden van de herfst 1233 en gegeven aan mijn lekenstudent Koshu Yo van het eiland Kyushu. Herzien in 1252.

Vertaling: Kazuaki Tanahashi & Robert Aitken (Engels); Luc De Winter (Nederlands).

© 2017 Luc De Winter (Nederlandse vertaling)

© 2010 Shambhala Publications, Boston, London.

Published on this website with the permission of Shambhala Publications. All rights reserved.

Het verwezenlijken van het fundamentele punt (*Genjo Koan*)

met commentaar van Luc De Winter

De titel

Genjo is in het Japans zowel een werkwoord als een zelfstandig naamwoord. In het eerste geval betekent het manifesteren of verwezenlijken, realiseren. In het tweede geval betekent het de manifestatie, in de zin van de werkelijkheid zoals die zich hier en nu voordoet, manifesteert.

Koan betekende in het oude China oorspronkelijk publieke zaak, publiek document, of een wet uitgevaardigd door de keizer. Zo'n wet was natuurlijk algemeen geldig en onaantastbaar. In de zentraditie ging koan verwijzen naar een verhaaltje van een dialoog tussen een leraar en een leerling, dat een beslissend moment in de realisatie van de leerling weergeeft. Zo'n dialoog moet niet verstandelijk worden gevat, maar is een directe uitdrukking van de realiteit en dus ook van het zenonderricht, en werd vooral in de rinzai zen traditie als hulpmiddel gebruikt voor de realisatie van studenten. Je kan een koan zien als tegelijk een waarheid, of uitdrukking van de waarheid, en tegelijk als een vraag die uitnodigt om diep te laten inzinken zodat een wezenlijke bevrijding kan worden teweeg gebracht. Kaz Tanahashi zei me dat de betekenis van zen-koan, in de zin van een dialoog tussen leraar en leerling, hier niet van toepassing is, en we *koan* hier moeten zien als de realiteit van alle dingen, die gerealiseerd moet worden.

Zo komt men tot vertalingen als *Het verwezenlijken van het fundamentele punt*, *Het manifesteren van zoheid/zo-zijn*, of *De gerealiseerde wet van het universum*.

Okumura³ wijst op het feit dat Dogen een licht afwijkende spelling van *koan* gebruikt, die ofwel dezelfde betekenis heeft, ofwel een interessante variant suggereert. In dit geval verwijst *ko* naar de eenheid van alle dingen en *an* naar het unieke van elk wezen. *Koan* omarmt als begrip dan het ene en het vele, zoals de *Sandokai*⁴ dat vijf eeuwen eerder al in zijn titel deed. Maar het inzicht dat het ene en het vele als twee kanten van één medaille zijn, gaat minstens terug op Nagarjuna, de vermaarde mahayana denker uit de 2e eeuw AD. Hij benadrukte het feit van de *twee waarheden*: de absolute waarheid en de relatieve waarheid, die beide essentieel zijn.

---

³ Okumura, Shohaku, *Realizing Genjo Koan*, Wisdom Publications, Boston, p. 15-16.

⁴ Zie de becommentarieerde vertaling van *Sandokai* op deze site.

1.

**Wanneer alle dharma's de dharma van de Boeddha zijn,
dan is er begoocheling, ontwaken, beoefening, geboorte en dood, boeddha's en
voelende wezens.**

**Wanneer de ontelbare dingen geen vast zelf hebben,
dan is er geen begoocheling, geen ontwaken, geen boeddha, geen voelend wezen,
geen geboorte en dood.**

**De weg van Boeddha bestaat er in essentie uit overvloed en tekort helemaal te
overstijgen;
en dus is er geboorte en dood, begoocheling en verlichting, voelende wezens en
boeddha's.**

**Daarom vallen de bloesems waaraan we gehecht zijn af;
en groeit het onkruid waar we een hekel aan hebben weelderig.**

De precieze betekenis van deze vier zinnen die de openingszet van de *Genjo Koan* vormen, is niet gemakkelijk te doorgronden! We bekijken ze eerst één voor één.

**Wanneer alle dharma's de dharma van de Boeddha zijn,
dan is er begoocheling, ontwaken, beoefening, geboorte en dood, boeddha's en
voelende wezens.**

Eerst en vooral moeten we goed begrijpen wat Dogen bedoelt met *alle dharma's* en met *de dharma van de Boeddha*. Het Sanskriet woord *dharma* staat voor het onderricht van de historische Boeddha, van het boeddhisme. Het is het fundamentele inzicht in ons bestaan, dat het lijden beëindigt. Hierom krijgt dharma ook (in boeddhistische context) de betekenis van *universele wet*. In deze zin is *de dharma van de Boeddha* een pleonasme, maar het is een uitdrukking die veel wordt gebruikt. In zijn *Bendowa*⁵ schrijft Dogen hierover: "Je moet weten dat *de dharma van de Boeddha* bestudeerd wordt door werkelijk die manier van zien op te geven die onderscheid maakt tussen jezelf en de anderen." *De dharma van Boeddha* hangt voor Dogen onlosmakelijk samen met het inzicht in de nondualistische aard van het bestaan, het inzicht dat zich manifesteert wanneer het niet langer bedekt wordt door het (van nature dualistische) denken. Het onderscheid tussen zelf en ander is een voorbeeld daarvan, dat hij aanhaalt om *alle* vormen van dualistisch denken mee aan te duiden. *De dharma van de Boeddha* wordt ook gebruikt om te verwijzen naar het bestaan zelf, niet langer gezien door de bril van het conceptuele denken. *De dharma's* (Jap. *shoho*), in het meervoud, duidt op het

---

⁵ *Over de inspanning van de Weg (Bendowa)* is Dogens tweede tekst, geschreven in 1231.

veelvoud aan dingen, aan verschijnselen waarmee we geconfronteerd worden wanneer we door de bril van het onderscheidende denken kijken. Een andere uitdrukking voor dit laatste, die we ook in de Chinese *Daodejing* terugvinden, is "de tienduizend dingen" (Jap. *banpo*), waarbij "tienduizend" natuurlijk staat voor "ontelbaar".

Vervolgens moeten we ons afvragen: wat zou het betekenen dat de ontelbare dingen *het onderricht van de Boeddha/het bestaan zoals het is*, zijn? Ik zou zeggen dat hij hiermee aangeeft dat de veelheid die we waarnemen (en vergeet niet dat ook de tegenstelling tussen "ik als waarnemer" en "de wereld" een voorbeeld van deze veelheid is), een uiting, een manifestatie is van dat ongescheidene, zoals de vele golven een manifestatie zijn van het water. Je kan ook zeggen dat wanneer je diep op het ervaren ervan ingaat elk van die vele verschijnselen op zich je leidt naar dat ongescheidene⁶. Onderzoek eender welke golf en je vindt... water! Zoals de Hartsoetra⁷ stelt: "vorm (verschijnselen) is leegte (ongescheidenheid); leegte is vorm" ... De *Sandokai*⁸ geeft deze boodschap reeds weer in zijn titel zelf: het vele (*san*) en het ene (*do*) zijn hetzelfde, zijn helemaal intiem, als twee zijden van een medaille (*kai*). "Alle dharma's zijn niets anders dan de dharma van de Boeddha" zegt ook de Diamantsoetra⁹. Ook in Dogens eigen *Shobogenzo Butsukojoji (Betreffende het voorbij de Boeddha gaan)* vinden we "De dharma van de Boeddha wordt ook de tienduizend dharma's genoemd".

Bijgevolg kunnen we met grote stelligheid zeggen: "ja, dat is zo!" Hieruit kunnen we concluderen dat volgens Dogens logica ook de tweede zin *waar* is.

Dan, zegt Dogen, is er die veelheid die bestaat uit al die paren van tegenstellingen: begoocheling (illusie) en ontwaken (verlichting); geboorte en dood; boeddha's (verlichte wezens) en alle andere (de niet-verlichte) voelende wezens. Ook beoefening neemt hij op in dit lijstje, dat deze veelheid, deze relatieve visie uitdrukt. Beoefening is, relatief uitgedrukt, de weg van het ophelderen van de illusies, het realiseren van het ontwaken. Het is een oude discussie of verlichting plots is, dan wel het resultaat van een geleidelijke evolutie – in de praktijk zijn beide waar. In de visie op het bestaan als een veelheid, hoort deze beoefening, die in de tijd verloopt, er natuurlijk bij.¹⁰

Samengevat zegt Dogen: het vele en het ene zijn als twee kanten van dezelfde medaille. *En daarom is er het vele.*

We onthouden ons even van meer commentaar en lezen eerst de tweede zin.

⁶ Zie ook paragraaf 3 van *Genjo Koan*.

⁷ Zie de becommentarieerde vertaling van de Hartsoetra op deze site.

⁸ Zie de becommentarieerde vertaling van de *Sandokai* op deze site.

⁹ De Diamantsoetra is één van de belangrijkste mahayana soetra's, die onder andere in de zen gekoesterd wordt.

¹⁰ We komen later terug op Dogens opvatting van beoefening-realisatie.

Wanneer de ontelbare dingen geen vast zelf hebben, dan is er geen begoocheling, geen ontwaken, geen boeddha, geen voelend wezen, geen geboorte en dood.

Het woord dat Dogen hier gebruikt voor de ontelbare dingen is *banpo*, “de tienduizend dingen”.

Is dat zo? Hebben de ontelbare dingen (en wezens) geen vast zelf? Daar kunnen we niet omheen. Het is één van de belangrijkste inzichten in het boeddhisme, vooral dan van het mahayana, dat de idee van een vast zelf, van een vaste, aparte kern - of het nu over een voorwerp, een verschijnsel, of een menselijk wezen gaat, op een illusie berust. Dus opnieuw: “ja, dat is zo”. Sterker nog: het is in feite gewoonweg een andere formulering van de eerste zin! De betekenis is opnieuw: het vele en het ene zijn op hun beurt ongescheiden! Wanneer alle verschijnselen een uiting zijn van het ene dan hebben ze geen vast zelf. Moesten ze wel een vast zelf hebben dan zouden ze geen uiting zijn van het ene maar van zichzelf. “Wanneer alle golven de golven van het water zijn” (eerste zin), tegenover: “wanneer de ontelbare golven geen vast zelf hebben”. Dus deze uitspraak is niet alleen eveneens waar, het is in wezen dezelfde uitspraak!

Maar nu zegt Dogen: dan is er *geen* begoocheling, *geen* ontwaken, *geen* boeddha, *geen* voelend wezen, *geen* geboorte en dood. Dus nu maakt hij de omgekeerde gevolgtrekking, namelijk dat de veelheid *fundamenteel gezien* eigenlijk niet die realiteit heeft, die we eraan toekennen.

De vraag is nu: poneert Dogen bewust twee keer hetzelfde, om op paradoxale manier de tegenovergestelde gevolgtrekking te maken, of zit er in dat kleine verschil tussen beide formuleringen een betekenisvol onderscheid? Bij de grote moderne commentatoren zijn de meningen hierover verdeeld. Kosho Uchiyama¹¹ meent dat het in principe tweemaal dezelfde uitspraak is, waar paradoxaal een tegengestelde conclusie uit wordt getrokken, om zo de tegenstellingen te overstijgen. *Alle dharma's* en *de ontelbare dingen* ziet hij als inwisselbare synoniemen (zoals ik zelf ook in het commentaar van de eerste zin had vooropgesteld). Elke tegenstelling is immers nog een concept van het denken, dat door de dharma van de Boeddha compleet overstegen wordt.

Zijn leerling Shohaku Okumura¹² meent daarentegen dat de eerste uitspraak het “oorspronkelijke” boeddhisme (het theravada) vertolkt (hij interpreteert de dharma van de Boeddha dus vrij eenvoudig en letterlijk als *het onderricht van de historische Boeddha*¹³); en de tweede de visie van het mahayana, die latere verruimingsbeweging

¹¹ *Dogen's Genjo Koan – Three Commentaries*, Counterpoint, Berkeley, 2011, p. 161.

¹² Shohaku Okumura, *Realizing Genjo Koan*, Wisdom Publications, Boston, 2010, hoofdstuk 3, p. 23-46.

¹³ Daarmee gaat hij dus voorbij aan de betekenis die Dogen elders zelf geeft aan de dharma van de Boeddha (zie boven). Het is natuurlijk mogelijk dat dezelfde uitdrukking op verschillende plaatsen verschillende betekenissen kan hebben. (Ook binnen de *Genjo Koan* zal Dogen eenzelfde metafoor – de weerkaatsing van het maanlicht in het water- gebruiken met verschillende betekenissen...)

binnen het boeddhisme, waarin de zelfloosheid van de mens wordt doorgetrokken naar alle verschijnselen, zodat het begrip leegte (of grenzeloosheid) centraal gaat staan. Dat zou dan kunnen betekenen dat in het oorspronkelijke boeddhisme nog meer werd uitgegaan van de veelheid, zoals de meeste mensen die ervaren, om ze uiteindelijk te overstijgen; en dat in het mahayana direct wordt gewezen op de grenzeloosheid (ik hou niet zo van de term leegte) waarin, gezien vanuit het fundamentele niveau, elke vorm van apart bestaan een illusie is. Ook voor deze interpretatie is zeker iets te zeggen! De reeks ontkenningen in deze zin doet natuurlijk onmiddellijk denken aan de ontkenningen in de Hartsoetra, die de inzichten van het mahayana op één bladzijde samenvat. In 1233, het jaar dat Dogen *Genjo Koan* schreef, schreef hij trouwens ook zijn commentaar op de Hartsoetra, *Maka Hannya Haramitsu (Manifestatie van Grote Wijsheid)*.

Nog een heel ander standpunt wordt ingenomen door Hakuun Yasutani¹⁴. Hij vraagt ons het woordje *wanneer* goed te begrijpen. Het slaat niet op een of andere logische voorwaarde, zegt hij, maar is heel letterlijk te nemen. Het verwijst naar een specifiek moment, naar een levend ervaren! Het verwijst naar het moment *waarop we de verlichting realiseren*. Op dat moment is het duidelijk dat alle dharma's de dharma van Boeddha zijn, en dan is er begoocheling, ontwaken, enzovoort. Op het moment wanneer we een verdieping van die eerste verlichting realiseren, zien we vervolgens dat de ontelbare dingen geen vast zelf hebben, en dan is er geen begoocheling, geen ontwaken, enzovoort. Een mogelijke interpretatie. Ik hou van de nadruk op het ervaren. Maar zelf heb ik die momenten van doorbraak helemaal niet op die manier, en in die stappen ervaren. Ik meen dat de volgorde waarin illusies sneuvelen, of de manier waarop de overblijvende helderheid in woorden wordt geformuleerd, erg afhankelijk is van het individu en van zijn of haar culturele en biografische achtergronden. Ik betwijfel dan ook of deze interpretatie overeenkomt met wat Dogen zelf voor ogen had toen hij dit schreef.

Opnieuw onthouden we ons even van meer commentaar om eerst verder te lezen, want het is duidelijk dat we heel deze paragraaf als één geheel moeten zien.

**De weg van Boeddha bestaat er in essentie uit, overvloed en tekort helemaal te overstijgen;
en dus is er geboorte en dood, begoocheling en verlichting, voelende wezens en boeddha's.**

Het is duidelijk dat “overvloed en tekort” hier weer een voorbeeld van het onderscheidende denken¹⁵ is, dat symbool staat voor elk ander begrippenpaar. Is dit

---

¹⁴ Hakuun Yasutani, *Flowers Fall – A Commentary on Zen Master Dogen's Genjokoan*, Shambhala, Boston & London 1996, p. 13-18.

¹⁵ Elk denken is onderscheidend, voor de duidelijkheid, omdat het werkt met concepten (begrippen), en elk concept maakt onderscheid. Het concept “stoel” maakt onderscheid, trekt een virtueel lijntje tussen

dan een herneming van de eerste zin? Nee, hier zit wel degelijk een belangrijk verschil! Het gaat niet meer over de *dharma* van Boeddha, maar over de *weg* van Boeddha! Wat bedoelt Dogen met *de weg van Boeddha*? In *Shobogenzo Gakudo-yojinshu (Belangrijke punten bij de beoefening van de weg)* zegt hij: "De dharma van Boeddha *beoefenen*, enkel omwille van de dharma van Boeddha, dat is de weg." Hier komen we bij Dogens stokpaardje: *beoefening*, de beoefening van de weg, van de dharma van de Boeddha. Deze beoefening, beklemtoont hij voortdurend, is niet te scheiden van de realisatie; daarom spreekt hij van *beoefening-realisatie*. Hiermee geeft hij aan dat ook het onderscheid tussen beoefening en de realisatie "die eruit voortkomt" een beperkte, dualistische zienswijze is. De beoefening *is* de realisatie; de realisatie *is* de beoefening.

Dat kunnen we heel eenvoudig ervaren. Wanneer we met volle aandacht de afwas doen zonder vast te zitten in ideeën als "*ik*" was af, zonder te blijven steken in gedachten over wat we liever zouden doen, zonder met onze geest weg te vluchten in beelden van verleden en toekomst, dan zijn we gewoon aanwezig, is er gewoon afwassen, en niemand die afwast.¹⁶ Beoefening en realisatie zijn hetzelfde. Daarom zegt Dogen: "De dharma van Boeddha beoefenen, enkel omwille van de dharma van Boeddha, dat is de weg." Uchiyama vertaalt het als: "Werken om de realiteit van het leven te actualiseren omwille van de realiteit van het leven is de weg van de Boeddha." Wat is dat *werken*? Ik zou zeggen: "Je gedachten doorprikken. Zelfs als die gedachten ook een uiting zijn van het ongescheidene." En ik benadruk graag dat dat geen *werken* is, maar eerder een "klik" die wordt gemaakt. Maar het is waar dat er zeker in het begin ook een zekere volgehouden inspanning vereist is.

De weg van de Boeddha, zegt Dogen, bestaat erin alle concepten te overstijgen. Dat is duidelijk. Maar dan zegt hij: dus is er geboorte en dood, begoocheling en verlichting, voelende wezens en boeddha's. (Merk op dat hij *beoefening* er tussen uit laat nu).

Hoe moeten we dat begrijpen?

Okumura die de eerste twee zinnen zag als representatief voor respectievelijk theravada (wat hij beschouwt als een onderricht dat vertrekt vanuit de verschijnselen) en mahayana (wat hij beschouwt als een onderricht vanuit de grenzeloosheid) ziet de derde zin als een uiting van Dogens eigen visie op het boeddhisme, waarbij ook de tegenstelling tussen deze eerste twee wordt overstegen. Zelf denk ik eerlijk gezegd niet

---

alles wat "stoel" is en alles wat "niet-stoel" is. Elk begrip is dus per definitie in wezen een begrippenpaar, zelfs wanneer we één pool ervan niet uitspreken.

¹⁶ Ik zeg wel degelijk: *zonder vast te zitten in, zonder te blijven steken in*. Het gaat er niet om geen gedachten te hebben tijdens het afwassen, het gaat erom die gedachten als verschijnselen hier en nu te zien, evenzeer deel van de levende stroom van zijn hier en nu als de kopjes en borden en het gevoel van warm water. Evenzeer deel van het gebeuren, dat we "afwassen" noemen! Wanneer het moment op deze manier beleefd wordt, als een open panorama van verschijnselen waarbij elk gevoel van wezenlijke afgescheidenheid, van een ik dat afwast, doorpikt wordt *is* dat bevrijding.

dat het Dogens vernieuwing was om deze stap te zetten. De *Sandokai* stelt dit al met grote duidelijkheid, zelfs in de titel alleen: *San*, het vele en *Do*, het ene, zijn *Kai*: compleet intiem met elkaar, zoals beide zijden van één medaille, ongescheiden, hetzelfde! Het absolute is niet iets dat *achter* de verschijnselen schuil gaat, het *is* de verschijnselen, zoals het water de golven is. En, zoals ik tevoren al opmerkte, vinden we dit inzicht ook in de Hartsoetra en bij Nagarjuna, duizend jaar voor Dogen. Het zit al ingebakken in het mahayana, en in het bijzonder in de zen, die altijd al het accent legde op de praktijk.

Dus lijkt het mij eerder alsof Dogen hier als rode draad de termen *San*, *Do* en *Kai* gebruikt en uitwerkt; waarbij je aanvankelijk een parallel hebt met het oorspronkelijke boeddhisme (theravada) dat vertrekt van de veelheid, vervolgens het mahayana, dat de nadruk ligt op de eenheid (grenzeloosheid), en tenslotte de zen¹⁷, die de nadruk legt op het steeds overstijgen van veel en één, illusie en verlichting, beoefening en verlichting in een dynamische praktijk. En het is waar dat de eenheid van beoefening en verlichting voor Dogen een cruciaal inzicht was, waar hij steeds op terugkwam.

Als we onze metafoer van het water en de golven gebruiken, kunnen we deze drie zinnen schematisch samenvatten als:

- 1) je ziet alleen de vormen van de “aparte” golven
(visie boven wateroppervlak, doorheen de bril van het onderscheidende denken)
- 2) je ervaart dat alles water is
(ervaren onder wateroppervlak, zonder te conceptualiseren, of de concepten in ieder geval te doorzien)
- 3) je begeeft je in de wereld van de golven terwijl je ze als water ervaart: niet *van* de wereld, wel *in* de wereld
(ervaren onder én boven het wateroppervlak waarbij elk concept van onder tegenover boven wordt doorzien).

Besef goed - en dit is van het allergrootste belang want het is een valkuil die heel verleidelijk is - dat het loslaten van de visie van veelheid niet betekent dat we deze visie, dit concept van veelheid vervangen door een visie, een concept van éénheid! Laat dat goed doordringen. Wanneer we dat zouden doen, vervangen we het ene concept door

---

¹⁷ De Hartsoetra, die een soort samengebalde versie op één pagina is van de Prajnaparamita-literatuur uit het mahayana van de eerste eeuwen van onze jaartelling, blaast natuurlijk al onomwonden alle concepten op, inbegrepen de meest verheven boeddhistische principes zoals het onderricht van de Boedha en de verlichting. Hij is dan ook niet voor niets het lijflied van de traditionele zen. Alhoewel de Hartsoetra in de vorm dat we hem nu kennen uit de 7^e eeuw dateert, is de inhoud ervan ouder. Het is dus wat kort door de bocht wanneer we stellen dat dit ultieme overstijgen een uitvinding van de zen is. Het is eerder zo dat de zen dit aspect van het mahayana-onderricht, dat we trouwens ook in het Chinese daoïsme vinden, altijd bijzonder heeft gekoesterd en doorgegeven.

het andere! Dan zitten we op het domein van de filosofie in de meest beperkte zin van het woord: een denken over het bestaan. Dat heeft niets met zen of de realisatie van de verlichting te maken. Wanneer we een tekst lezen of een workshop volgen, kunnen we overtuigd raken dat eenheid een nieuw, juister begrip is, en dat we ons oude concept door dat nieuwe moeten vervangen¹⁸. Het is daarom dat het gevaarlijke woord *eenheid* meestal wordt ingeruild voor *ongescheidenheid*, *grenzeloosheid*, *leegte*¹⁹ of *nondualisme*, woorden die de veelheid, de gescheidenheid ontkennen zonder daarom een nieuw, positief gesteld concept in de plaats te stellen.

Zen nodigt je uit je concepten te doorzien; niet ze te vervangen door andere (tegengestelde) concepten.

Dat betekent dat wanneer je bijvoorbeeld de *Sandokai* interpreteert als “je hebt de visie van de relatieve realiteit (*san*, veelheid), en de visie van de absolute realiteit (*do*, grenzeloosheid, het principe), en die zijn allebei gelijkwaardige concepten, zijn allebei waar (*kai*) ” je totaal mist waarover het gaat²⁰. De *do* van Sandokai slaat niet op een *concept* van eenheid, maar op een doorprikken van de onderscheidende gedachten. *Do*, leegte, grenzeloosheid of eenheid zijn niet bedoeld om het denken te voorzien van een nieuw concept maar om het voorgaande concept te doorzien. En *kai* betekent niet “het overstijgen van *begrippen* van veelheid zowel als van eenheid”, maar betekent: het overstijgen van de conceptuele visie én het niet-conceptuele ervaren. Niet blijven steken, je niet hechten aan het één noch aan het ander. Ervaren dat ook de concepten deel zijn van het spel.

Misschien ken je het verhaal van de zenstudent die aan zijn leraar vraagt: “Hoe is het na de verlichting?” Het antwoord luidt: “Voor je verlicht bent zijn er bergen en rivieren. Na de verlichting zijn bergen geen bergen meer, en rivieren geen rivieren. En dan zijn bergen weer bergen, en rivieren weer rivieren.” Als je zou denken dat je dan weer bij af bent, dan denk je fout. Want die laatste fase is - hoezeer ze misschien ook kan lijken op de eerste wanneer je ze in woorden uitdrukt - *fundamenteel verschillend*. Op dat moment is er een ervaren voorbij woorden dat bergen geen bergen zijn *op de manier waarop je je het oorspronkelijk voorstelde*; maar je gaat ermee om alsof ze... bergen zijn. Om een van

---

¹⁸ Op het niveau van het denken, van de filosofie, is het inderdaad een begrip dat zijn waarde heeft, en dat op dramatische wijze op de achtergrond geraakt is. Indien de mensheid meer zou denken in termen van eenheid zouden we misschien in mindere mate anderen, andere volkeren, andere culturen, het milieu gaan beschouwen als een uit te buiten opportuniteit waar we iets “voor onszelf” uit kunnen halen. Maar ik meen ook dat enkel een filosofische overtuiging te zwak is om ons handelen diepgaand te veranderen. De visie van het gescheiden bestaan moet grondig doorzien worden zodat de niet-gescheidenheid een werkelijk gevoelde, beleefde ervaring wordt.

¹⁹ Leegte verwijst naar de leegte van de verschijnselen, waarmee bedoeld wordt: ze bevatten geen apart zelf, geen harde kern, geen zelfstandig bestaan. Maar het begrip is in het Westen dikwijls foutief begrepen, wat leidde tot nihilistische interpretaties van het boeddhisme.

²⁰ Filosofisch gezien kan je hier wel iets mee doen maar zoals ik zei: een filosofische overtuiging is niet voldoende. Daarom kijken we verder.

mijn favoriete metaforen te gebruiken: een acteur die volledig opgegaan is in zijn rol als Hamlet ontdekt op zeker moment dat het allemaal niet echt is, enkel maar een toneelstuk, een personage... maar in plaats van ermee op te houden, gaat hij nu met een frisse inspiratie en inzet zijn rol spelen in het diepe besef dat hij enkel “Hamlet is” op een bepaald niveau, dat van een spel, als een tijdelijke afspraak; maar dat dat niet zijn wezenlijke, fundamentele identiteit is. Dat is trouwens wat een normale acteur doet. Geloven dat het “echt” is, of blokkeren op het feit dat het “niet echt” is, zijn allebei verstoorde, neurotische attitudes.

Om terug te keren naar de bergen en rivieren: in het laatste geval ervaren we ze als uiting van het absolute, van het totaal. Niet meer als afzonderlijke objecten, met een eigen substantie. Denk niet dat *je* ze ziet als louter ongescheiden van de rest van de wereld want ook “de wereld daar buiten” en “ik hierbinnen” worden niet meer als gescheiden ervaren. Op dat moment is er een diep besef dat je (wat dat dan ook nog moge betekenen) overal enkel en alleen jezelf ziet²¹; en dat dat altijd al zo geweest is. Zo ook, meen ik, worden de *geboorte en dood, begoocheling en verlichting, voelende wezens en boeddha's* van het laatste lijstje gezien als geboorte en dood, begoocheling en verlichting, voelende wezens en boeddha's *die geen wezenlijk bestaan hebben*, maar waar we wel gaan mee om gaan (en opnieuw: ook die “we” heeft geen wezenlijk bestaan, maar op een zeker niveau wordt er wel gedaan alsof). Waar de eerste lijn het heeft over het zien van de wereld als een verzameling dingen, waaraan we dan gehecht zijn; en de tweede als het ervaren van de grenzeloosheid, waarin geen enkel ding bestaat zoals we ons het aanvankelijk voorstelden; is de derde een terugkeer naar het leven van alledag, waar we omgaan met “dingen” waarvan duidelijk is dat ze eigenlijk geen bestaan op zich hebben, maar wel gebruikt worden. Ze worden niet gezien als gescheiden van het geheel, en worden dan ook gerespecteerd omdat ze het geheel zijn. Hetzelfde geldt voor ons “ik-gevoel”. Het is duidelijk dat dat een heel relatief hulpmiddel is, een illusie. Maar toch wordt het gebruikt. Niet door “mij”; het wordt gebruikt. “*Het* functioneert”.

Daarom²² vallen de bloesems waaraan we gehecht zijn af; en groeit het onkruid waar we een hekel aan hebben weelderig.

Aangezien we, zoals we juist zagen, in het derde geval op een bepaalde manier met de verschijnselen leven, blijven er natuurlijk altijd polariteiten zoals aangenaam en

---

²¹ Maar ook dat is natuurlijk weer een concept, dat iets wat voorbij elk concept ligt tracht over te brengen in woorden. Andere poging: het concept “buitenwereld” of “wereld” valt weg, wat blijft er dan over? In ons oude denksysteem was alles wat niet buitenwereld was “ik”; dus is alles “ik”. Maar ook dat is een concept. Nog eens anders gezegd: elke vorm van niet-intimiteit valt weg. Dat kunnen we in woorden proberen vatten als “totale intimiteit”. Ga er alsjeblieft niet over nadenken. Wees gewoon helder aanwezig hier en nu.

²² In de Engelse vertaling van Kazuaki Tanahashi en Robert Aitken staat er *yet*, wat een letterlijke vertaling naar de oorspronkelijke versie is; maar ik merk dat vele vertalers *therefore* schrijven, wat veel logischer is. Bokusan Nishiari (*Dogen's Genjo Koan, Three Commentaries*, p. 37) vermeldt dat het typisch is voor Dogens retoriek om “toch” te schrijven wanneer hij “daarom” bedoelt.

onaangenaam! Zij geven het leven zoals we dat kennen hier op deze bol kleur en diepgang!

Dikwijls denkt men dat je door zen of boeddhisme te beoefenen een gevoelloze robot wordt. Niets is minder waar! Je wordt juist gevoeliger. Er is wel een fundamenteel verschil maar dat is een verschil dat de meeste mensen als buitenstaander niet kunnen vatten omdat het compleet buiten hun ervaringsveld ligt. Het bestaat erin dat een hele reeks gedachtenconstructies die getriggerd werden door die gewaarwordingen van aangenaam of onaangenaam nu worden doorzien, of zelfs veel minder opkomen. Een van de belangrijkste gedachtenconstructies (of illusies) is die van een ik, een ik die/dat de belever van alle ervaringen is, de doener van alle handelingen, een ik dat als een duurzaam iets bestaat in de tijd, dat fundamenteel gescheiden lijkt van de omgeving, van de anderen. Wanneer het ik wordt doorzien als een gedachtenconstructie zal het opduiken wanneer dat nuttig is en losgelaten worden wanneer dat niet het geval is. Maar dat klinkt voor buitenstaanders of beginners natuurlijk nog absurder en griezeliger. Dat is de reden waarom mystieke teksten in de meeste tradities niet voor het grote publiek werden geopenbaard. Dat heeft geen zin en leidt alleen maar tot misverstanden en meer illusies.

Laat ons een banaal voorbeeld nemen. Het is tijd voor lunch en je hebt zin in een lekker boterhammetje maar er blijkt alleen nog droog brood in huis te zijn en de bakker is vandaag gesloten. Je eet dan maar het oude, droge brood. Op dat moment kan je onwillekeurig gedachten onderhouden over hoe droog dat is, tegenover dat lekker verse brood dat je had kunnen eten op dit moment. Deze gedachten wekken een spanning op, een wrijving tussen wat is en wat je je in je hoofd voorstelt, en die spanning noemen we lijden: een onbevredigend gevoel. Vanaf het moment dat we ophouden met ons die alternatieve werkelijkheid (vers brood) voor te stellen, valt er al een spanning weg. Wat overblijft is "ik eet kurkdroog brood, ik heb een onaangenaam gevoel in de mond, hier en nu, zonder dat te vergelijken met een alternatieve werkelijkheid van vers brood". Maar wanneer je nu ook elke gedachte van "ik eet droog brood, ik ervaar een onaangenaam gevoel" loslaat, blijft alleen een fysiek onaangenaam gevoel (het lichaam heeft terecht een fundamentele voorkeur) maar dat is op geen enkele manier nog een *lijden*. Het is wat het is op dat moment. Het is wat er is op dat moment. Soms is het dag, soms is het nacht. Soms schijnt de zon, soms regent het. Soms is er een aangenaam gevoel, soms een onaangenaam. Dat is het bestaan dat zich manifesteert in al zijn glorie, in al zijn doorvoelde intensiteit. Maar er is *uiteindelijk* niemand die erachter zit en er het *slachtoffer* van is. Opnieuw komt de vergelijking op met een toneelstuk. Er sterft iemand en dat is triest en we pinken een traantje weg. Maar tegelijk sterft er op een hoger niveau niemand. Vanuit dat hogere niveau dat we de werkelijkheid noemen, is wat er gebeurt in het stuk niet echt. Op dezelfde manier kunnen we stellen dat wat in *deze werkelijkheid* gebeurt overstegen wordt op een "hoger" niveau- maar pas op! enkel vanuit, opnieuw, een hoger niveau, het niveau van de grenzeloosheid, van de ongescheidenheid. Denk niet dat ik zeg dat deze werkelijkheid "op zich" een spel is, nee,

ik neem ze juist bijzonder ernstig. In het boeddhisme nemen we het lijden van de mensheid zeer ernstig. Dat is dan ook precies de reden waarom we op dat hogere niveau wijzen, waarop dat lijden er niet is. Wanneer een golf gaat liggen en verdwijnt, kunnen we zeggen dat ze sterft. Maar er verdwijnt geen water, de oceaan verliest niets. Daarom zeggen we in de zen: geen geboorte, geen dood.

Opnieuw, denk alsjeblief niet dat dit een *filosofisch standpunt* is. “Ik kan perfect leven met mijn sterfelijkheid, want ik weet dat bij mijn dood er wezenlijk gezien niets verdwijnt.” Zo iets weten met je verstand kan een zekere troost bieden en een eerste stap zijn maar dat is niet waar we in geïnteresseerd zijn omdat het niet werkelijk bevrijdend is. Iets gewoonweg *weten* is nooit bevrijdend. Een gevangene die weet dat er een hele wereld bestaat buiten de gevangenis en die weet dat hij ooit zal vrij komen, is daarom nog niet bevrijd. Het gaat erom de grenzeloosheid te beleven zodat er complete intimiteit mee is. Dan pas zal je er als (op het uiteindelijke niveau schijnbare) individu de vruchten van plukken, gelukkig worden.

Laat ons terugkeren naar de tekst. We kunnen het zo bekijken dat de bloesems staan voor alles wat we aangenaam vinden en het onkruid voor alles wat we als onaangenaam ervaren. Er is echter ook een meer specifieke invalshoek. De *Genjo Koan* is geen filosofische verhandeling maar een hulpmiddel bij de zenbeoefening, bij de realisatie van de dharma van de Boeddha. In deze context krijgen de bloesems de betekenis van beoefening en bevrijding, of zoals Dogen het noemt: beoefening-realisatie; het onkruid staat dan voor onze illusies, onze bevangenheid. Het is niet alleen dat, dualistisch gezien, “het universum” niet al “mijn persoonlijke verlangens” bevredigt. Nee, zelfs het doorzien van de illusies, wat we kunnen zien als een bovenpersoonlijk, fundamenteel ideaal, wordt niet iedereen altijd gegund – om het eens heel voorzichtig te stellen. De meeste mensen verliezen zich het grootste deel van de tijd in illusies - en ook dat is hoe het bestaan zich manifesteert.

Maar hier is voorzichtigheid geboden, want in verschillende tradities sluipt op dit punt - soms een vreselijk misverstand binnen. Het is een waardevol en diep onderricht te benadrukken dat ook het verschijnen van illusies deel uitmaakt van het ene. Vooral voor wie zich gaat hechten aan een nieuwe illusie van een totaal “zuiver” illusieloos bestaan! (Om elke verwarring te vermijden: met illusies bedoel ik *het voor absolute waarheid nemen van de gedachten*, niet de gedachten zelf!) Het is goed om te weten dat wanneer we bijvoorbeeld in zazen zitten ook gedachten én zelfs het meegesleurd worden door gedachten²³ deel uitmaken van zazen. Maar dikwijls gaat men zich op zijn beurt aan dit onderricht hechten. En dat leidt dan weer tot een al te relativistische, zelfgenoegzame “beoefening” waarbij men zich gewoonweg in de eigen illusies wentelt onder het mom

---

²³ Voor alle duidelijkheid: *het meegesleurd worden door gedachten* gebruik ik hier als synoniem voor *het geloven in het absoluut ware karakter van de gedachten*. Idem voor *het erin meegezogen worden* in de volgende zin. Zoals je kan geloven dat een droom of een film “echt” is.

van zen. Het is belangrijk om tegen deze mensen te zeggen: “het is van het grootste belang de *klik* te maken naar helderheid, tienduizend keer per dag te ontwaken uit je dagdromende denken. Er *is* zoiets als verlichting, er *is* zoiets als een moment in je leven waarop alles anders wordt!”. En ja, als je je daar dan weer aan vastklampt slaat het door naar de andere kant en zit je opnieuw vast in een tot falen gedoemde inspanning om met je ego verlichting *te pakken te krijgen*. Dat is het voortdurende dilemma van zenlerars. Maar al te dikwijls wordt de “relativistische” positie aangehouden door leraars die zelf maar een zeer beperkt inzicht hebben. Ze verwijten mensen die spreken over verlichting dat ze een beperkt beeld hebben en op zoek zijn naar iets in plaats van simpelweg in het moment aanwezig te zijn. Ze hebben geleerd dat verlangen naar verlichting een verlangen is van het kleine zelf, het ego, dat een nieuwe ervaring wil verwerven.

Maar - en nu komt het - ook deel van het geheel is *de diepe intuïtie die ons ertoe brengt om wakker te worden uit deze nachtmerrie en anderen eruit te wekken*. Dat is niet “enkel maar een persoonlijk verlangen”. Nee, het is een diepe intuïtie welke in het boeddhisme aangeduid wordt met *bodaishin*: de geest, de inspiratie tot het ontwaken uit onze illusies. De spanning die ontstaat door deze illusies noemen we lijden. En het lijden is zoals een alarmsignaal dat erop wijst dat er iets niet goed zit zodat er kan worden ingegrepen.

Natuurlijk, als we een klein, beperkt beeld hebben van die verlichting als iets dat “ik” kan “verwerven” dan is het inderdaad niet meer dan een zoveelste illusie die we najagen. Maar de grootste fout die een leraar, die een traditie kan maken is daarom elke neiging tot het overstijgende verketteren als niet meer dan een egoïstisch verlangen! Want dan beland je in een vorm van nihilisme terwijl je ondertussen meent totaal onthecht te zijn. Deze fout wordt wel eens gemaakt, onder andere door sommige leraars in de soto zen, maar ook, en op een nog flagrantere wijze, in stromingen zoals de zogenaamde neo-advaita. Ik heb veel mensen ontmoet die de wens om gelukkig en vrij te zijn verdacht vinden en van mening zijn dat ze daarmee een verheven, overstijgend standpunt innemen. Vergeet nooit dat het boeddhisme ontstaan is als een weg tot bevrijding uit het lijden. En dat die weg werkt! Deze bevrijding is misschien niet wat je eerst zou denken (het is niet “ik” die bevrijd wordt, het is eerder een bevrijding van dat “ik”) maar het is wel degelijk bevrijding.

Vraag:

Maar als je uit zazen komt, moet je bijvoorbeeld toch keuzes maken dus dan heb je dat “ik” toch nodig? Bestaat bevrijding dan alleen in zazen?

Nee. Ook dat is een veel voorkomend misverstand. Bevrijding, verlichting, inzicht betekent dat er niet langer de illusie is dat er een *ik* is dat losstaat van de wereld en daarin van buitenaf ingrijpt, als de doener van de handelingen, de maker van de keuzes, de denker van de gedachten, de voeler van verlangens, degene die zich herinnert, die

plannen maakt, die het lichaam voelt, zich bewust is van zintuiglijke prikkels, enzovoort. Het woordje “ik” komt nog wel op en wordt nog wel gebruikt maar het is ontdaan van zijn illusoire betekenis. We hebben niet langer het blinde geloof – noem het gerust een bijgeloof - dat er een wezenlijk aparte entiteit achter schuil gaat. Een manier om het in woorden te vatten is dat het bestaan gewoon gebeurt. En daarmee bedoel ik dat er geen ik nodig is om te doen gebeuren wat er allemaal gebeurt. Hier (wijst op zichzelf) is er geen ik dat deze woorden bedenkt en uitspreekt. Zinnen, woorden vormen zich; beslissingen worden genomen over wat hardop wordt gezegd en wat niet. Daarmee samen gaat het inzicht dat het altijd al zo geweest is. Dus – ik herhaal- er is geen ik nodig om een keuze te maken. Dat is juist het bevrijdende inzicht.

Maar je zegt: “ik herhaal”!

Ja, als een manier van spreken, van communiceren; als een taalkundige constructie. “Ik” betekent niet meer dan “de gedachtegang die geassocieerd is met dit lichaam, Luc genoemd”. Meer moet je daar niet achter zoeken.

Maar ik ervaar toch een verschil tussen zazen en dagelijks leven...

Ja, dat kan, maar vroeg of laat zal dat verdwijnen. Ik heb het nu niet over verschillen als de rust in de dojo, het samenzitten met de anderen, de eenvoud van de stabiele, bewegingloze houding die allemaal helderheid stimuleren. Ik heb het over de mate van identificatie met dat virtuele zelfje. Op zeker moment zal het inzicht dagen, voorbij woorden, dat wanneer er in zazen geen fundamenteel gescheiden ikje is, dat er ook niet kan zijn buiten zazen. Zoals “ik” er niet was voor mijn geboorte en na mijn dood, zo kan dat “ik” er ook niet zijn tijdens mijn leven. Tenzij als illusie.

2.

Het zelf in stand houden en de ontelbare verschijnselen belichten is begoocheling. Dat ontelbare verschijnselen tevoorschijn komen en het zelf belichten is ontwaken.

Zij die een diepe realisatie van de illusies hebben, zijn boeddha's.

Zij die diepe illusies hebben betreffende realisatie zijn voelende wezens.

En dan zijn er nog zij die het ontwaken voortzetten voorbij het ontwaken; en zij die verblijven in begoocheling doorheen begoocheling.

Wanneer boeddha's werkelijk boeddha's zijn, merken ze niet noodzakelijkerwijze op dat ze boeddha's zijn. Maar toch zijn ze verwezenlijkte boeddha's die boeddha verder verwezenlijken.

Er is geen ik dat naar *een wereld buiten dat ik* kijkt. Er is alleen het ene. Het universum stopt niet aan mijn huidgrens - of aan welke andere grens ook die dat "ik" zou aflijnen - het loopt door "mij" heen. Ook de grens tussen de waarnemer (subject) en het waargenomene is enkel maar een gedachte. Het is het denken, dat zelf een ongescheiden deel binnen het geheel is, dat ergens een virtueel lijntje rond trekt en de binnenkant dan als "ik" definieert. Daarom zegt Dogen:

Het zelf in stand houden en de ontelbare verschijnselen belichten is begoocheling. Dat ontelbare verschijnselen tevoorschijn komen en het zelf belichten is ontwaken.

Je geloof in een permanent, substantieel zelf in stand houden en het idee koesteren dat het dat zelf is dat de duizenden verschijnselen ervaart, is een illusie.

De ontelbare verschijnselen duiken op, dat klopt, maar kijk eens naar dat zelf van je vanuit hun standpunt.

Wanneer het panorama van de verschijnselen geobserveerd wordt hier en nu, dan blijkt alles waarvan we dachten dat *ik* het was een verschijnsel te zijn onder andere verschijnselen... en wanneer we vervolgens besluiten dat ik dus enkel de onpersoonlijke getuige, het bewustzijn ben dan blijkt na een tijdje dat ook die "laatste dualiteit"²⁴ geen stand houdt omdat bewustzijn en verschijnselen totaal niet gescheiden zijn. De enige uitspraken over "ik" die dan nog mogelijk zijn, zijn "ik ben alles" en "ik ben niets" – ze zijn allebei even waar, en ze betekenen hetzelfde, en ze zijn uiteindelijk ook even zinloos.

---

²⁴ Wanneer we vertrekken vanuit de illusie van een apart zelf en die illusie stapsgewijs afbreken (de *via negativa*, zoals dat in de mystieke tradities heet) is het de laatste stap. Wanneer we het verhaal vertellen vanuit de oorsprong en volgen hoe de illusies elkaar opstapelen dan is het de eerste. Maar hecht je ook niet aan woorden als *laatste* en *eerste*.

Op het ultieme niveau is elke identificatie met een deel van het geheel, met alles of met niets een beperkte visie, een concept. De vraag “wat ben ik?” verdwijnt dan ook uiteindelijk en ze is alleen een (heel waardevol) instrument om elke begoocheling te doorprikken.

Zij die een diepe realisatie van de illusies hebben, zijn boeddha's.

Zij die diepe illusies hebben betreffende realisatie zijn voelende wezens.

Boeddha betekent letterlijk: *verlichte*. Met “voelende wezens” bedoelt Dogen alle niet verlichte wezens. Alhoewel het recupereren van de verlichting door het ego niet echt blijkt geeft van een diepgaande verlichting, zoals dikwijls wordt gesteld, betekent dat niet dat er geen verlichte mensen zouden zijn in de praktijk. Vergeet niet dat het niet meer is dan het ontbreken van een illusie. Zoals iemand bevrijd kan worden van de illusie dat hij of zij een groot zanger is, of dat hij niets waard is, zo kan iemand ook bevrijd worden uit de illusie een apart zelf te zijn, een apart bestaan te leiden. Natuurlijk gaat dit gepaard met het inzicht dat er geen apart zelf is dat bevrijd is van die illusie. Daarom is er in principe nooit een persoon die verlicht wordt. Maar op het relatieve niveau is dat, van buitenaf gezien, wel zo²⁵. Verlichting is dus niet iets veraf. Het is niet iets dat we moeten projecteren in een ver verleden. In dat geval zou het boeddhisme geen betekenis hebben. Sommige tradities hebben echter de verlichting opgeklopt tot mythische proporties waarna ze het bestaan van gerealiseerde personen hier en nu gaan ontkennen. Dat komt natuurlijk bijzonder goed uit voor hen die niet verlicht zijn en toch graag onderricht willen geven.

En dan zijn er nog zij die het ontwaken voortzetten voorbij het ontwaken, en zij die verblijven in begoocheling doorheen begoocheling.

Ik zou het noemen: “de gekwadraterde boeddha's, en de gekwadrateerd geïllusioneerden”.

Deze laatsten zijn beoefenaars die in de illusies zitten en het niet doorhebben maar zich ook nog illusies maken over de verheldering van hun illusies... ze verwachten dat je zegt dat ze “goed bezig” zijn. Natuurlijk is het goed om ons zelf af te vragen of we soms ook niet in deze val trappen. De boeddha's die Dogen vernoemt zijn zij die hun leven in helderheid leven diep doordrongen van het geen-zelf en dat heel vanzelfsprekend vinden. Dogen legt dat verder uit in de volgende zin:

Wanneer boeddha's werkelijk boeddha's zijn, merken ze niet noodzakelijkerwijze op dat ze boeddha's zijn. Maar toch zijn ze verwezenlijkte boeddha's die boeddha verder verwezenlijken.

---

²⁵ Vanuit het verlichte standpunt is er natuurlijk ook niet *iemand* die in illusie leeft. Zoals de Diamant Soetra stelt: “Het verlichte wezen kan de anderen helpen precies omdat hij of zij ziet dat er geen anderen zijn.”

Iemand die na lange tijd met een steentje in zijn/haar schoen te hebben rondgelopen, dat steentje eruit gooit, gaat zich niet de rest van zijn/haar leven blijven beschouwen als “iemand die het steentje heeft weggegooid” (als hij/zij dat wel doet, is hij/zij nog altijd niet van dat steentje af!) Hij/zij is er zich al snel niet meer van bewust, dat wat eerst hinderde, er niet meer is. De historische Boeddha sprak over zijn onderricht als over een vlot dat je helpt de rivier over te steken. Zo gauw je aan de overkant bent, blijf je het natuurlijk niet op je rug dragen. Je laat het achter. Daarom dat mensen die tot een diepe verlichting komen zich dikwijls – tot hun eigen grote verbazing - realiseren dat ze niet alleen uit hun *zelf*, uit al hun beperkte wereldbeelden zijn ontwaakt maar ook uit het boeddhisme, uit de zen! Maar je blijft ze wel gebruiken voor de anderen zoals een veerman zijn boot behoudt om eindeloos heen en weer te varen.

3.

Wanneer je vormen ziet of geluiden hoort met complete betrokkenheid van lichaam-en-geest dan voel je dharma intiem aan.

**Verschillend van dingen en hun weerkaatsing in een spiegel,
en verschillend van de maan en haar weerkaatsing in het water,
wanneer één kant verlicht is, is de andere in het donker.**

Wanneer je vormen ziet of geluiden hoort met complete betrokkenheid van lichaam-en-geest dan voel je dharma intiem aan.

Zoals ik vaak zeg: het volstaat om met je volle aandacht naar één geluid te luisteren om het ontwaken te realiseren. Zelfs al is het maar een kort moment van direct ervaren waarna de onderscheidende gedachten het beeld weer vertroebelen.

Echt luisteren en je ondertussen niet in beslag laten nemen door de gedachten die de ervaring becommentariëren.

Echt ervaren hoe het horen van een geluid *is*.

Beter gezegd: wat een geluid *is*.

Want zo gauw je zegt “een *Geluid Horen*” maakt het denken er twee dingen van.

En wanneer je zegt “*Ik Hoor een Geluid*” dan maakt het denken er zelfs drie van.

Maar er is gewoon “*biiing*”.²⁶

Elk ervaren²⁷, of het nu een beeld²⁸ is of een geluid of een lichamelijke gewaarwording of een emotie of een gedachte of een herinnering, is één: “*biiing*”.

Dat echt doorzien (en daarmee bedoel ik: de illusies hieromtrent loslaten, laten vallen) is de ware natuur realiseren. De²⁹ ware natuur realiseren is het beperkte idee laten vallen betreffende de identiteit.

Nu is het belangrijk te beseffen dat we in het algemeen het idee hebben dat wanneer *ik* in contact kom met *iets buiten mij* er een *ervaren* plaatsvindt. Mijn oor staat in contact met de bel, of met het geluid van de bel, of “*ik*” sta ik contact met het geluid. Maar deze uitleg hoe mooi ook is een uitleg, een talige constructie, een reeks concepten en niet *het*

²⁶ Het klassieke voorbeeld van een geluid dat ik altijd gebruik, is dat van een kleine gong, die altijd voorhanden is in de dojo.

²⁷ Ik gebruik *ervaren* waar je misschien *ervaring* verwacht. Maar het woord *ervaring* voegt ook allerlei betekenissen toe: het is een substantief en suggereert dus dat het ervaren een *ding* is geworden en zelfs een ding dat plaats heeft gevonden in het verleden. Het woord *ervaren* drukt beter de niet-substantiële stromende aard uit van DAT. Maar het blijft natuurlijk een woord.

²⁸ Ook beeld, geluid enzovoort zijn natuurlijk substantieven... probeer je niet blind te staren op de vele beperkingen van de taal (die als instrument van het denken even dualistisch is van natuur).

²⁹ Als je een vlottere zin wil, kan je “*de*” op verschillende plaatsen vervangen door “*je*”. Maar deze onpersoonlijke formulering is misschien iets juist.

ervaren zelf. Er is “biiing”. En dat geldt ook voor al die andere ervaringen (bij gebrek aan een beter woord) die niet auditief zijn en dus niet in een onomatopee³⁰ zijn uit te drukken. Let nu goed op. In plaats van een contact tussen *ik* en een *buitenwereld* is er dus “biiing”. Dat is de realiteit. Maar hoe neem ik “biiing” dan waar? Ik neem “biiing” niet waar. Dat wat ik werkelijk ben, IS “biiing”.³¹ En dat wat ik werkelijk ben, is (wijst naar kast) én het gevoel van de ademhaling én de gedachten én de emoties. Voorbij elke beperkte identiteit die we aannemen, en die niets meer is dan een definitie, een afspraak, ben “ik” dat ene dat door het verstand schijnbaar gebroken wordt tot een veelheid. Zoals een prisma wit licht breekt tot een hele regenboog. Zoals de grenzen die de mens trekt de ene aarde lijken te verdelen in een hele reeks landen. Wat ik ben, nl. “biiing”, wordt geïnterpreteerd als een resultaat van een contact tussen verschillende dingen, een subject en een object. Maar zelfs die dualiteit is niet houdbaar. Er is in wezen maar één iets³². Dat ene iets kunnen we *het zijn* noemen of *het ware zelf* of *bewustzijn* of *ene geest* of *God* of *leegte* of *grenzeloosheid*... maar dat zijn niet meer dan woorden. Tozan³³ zei na zijn ontwaken: “overal waar ik ga kom ik mezelf tegen.” Dat moet je heel, heel letterlijk nemen. Voor mij is dat heel reëel, reëler dan al de andere aspecten van het leven. Natuurlijk betekent “mezelf” dan niet de beperkte identificatie “Luc” of “dit lichaam” maar: ware natuur. Het is geen theorie of filosofie. Het is het ervaren dat overblijft wanneer je elke theorie, elke filosofie, elk conceptueel denken doorprijkt.

Mijn ware lichaam of - al iets beter, maar natuurlijk nog altijd een woord, een concept - *het ware lichaam* is het ervaren, het bewustzijn. Maar dat bewustzijn is niet gescheiden van zijn inhouden. Het is ze. Ik ben alles wat is, letterlijk. Daarom wordt “dat wat ik meer fundamenteel ben” niet geboren en sterft het niet. Ook hier is het weer belangrijk dat juist te “begrijpen”.³⁴ Wanneer ik zeg dat ik niet geboren ben en niet sterf, spreek ik niet over deze lichaam-en-geest. Maar ik zeg ook niet dat ik iets ben *buiten* de wereld dat onaangedaan toekijkt en eeuwig is. Nee ik *bén* de wereld maar niet de wereld zoals de meeste mensen die zien, als een gigantische verzameling dingen, dood of levend. Er is maar één iets en dat is het *zijn* dat voortdurend verandert. Er is geen gescheidenheid. Maar als ik het geheel van wat *is* moet benoemen met een woord dan kies ik voor het woord dat overeenkomt met dat aspect van het zijn, van het universum dat het dichtst onze eigen realiteit benadert, dat ons het meest intiem is. En dat is *bewustzijn*. Daarom spreken ze in de zentraditie zo vaak van de *ene geest*. De ene geest *is* de verschijnselen. Zoals het water de golven is, niet één of andere metafysische laag *achter* de golven.

³⁰ Klanknabootsing, zoals “biiing”

³¹ Het is een bewuste keuze hier om een diepere realiteit voorbij het denken toch weer te geven met positieve formuleringen: “dat wat ik werkelijk ben” en “is...”. Dat is een methode die soms diep doel treft. Het is als iemand een deur wijzen waar hij of zij door moet gaan. Het wijzen naar de deur is beperkt maar als de intuïtie van de persoon ervoor zorgt dat hij of zij er vervolgens doorheen stapt, is het doel bereikt.

³² Tja, is het “iets”? Zelfs iets is een beperkt begrip dat “niets” oproept als tegenpool. Maar goed.

³³ Dongshan Liangjie (807–869, Jap. Tōzan Ryōkai), belangrijke leraar uit de soto zen traditie.

³⁴ Goed begrijpen betekent hier: horen wat voorbij de woorden ligt en niet blijven vastzitten op de woorden. Het gaat er niet om je oude concepten te vervangen door nieuwe maar je oude concepten te doorprikken. Goed begrijpen betekent hier: elk begrip loslaten. “Ontgrijpen”.

Daarom gebruik ik de term *ongescheiden bewustzijn* om het te onderscheiden van het *gescheiden bewustzijn*, wat we ook wel de getuige noemen³⁵. Maar hecht je ook niet aan de identificatie met het gescheiden noch het ongescheiden bewustzijn. Het kan zijn dat er op zeker moment een besef daagt dat je eerder bewustzijn bent dan iets anders maar zelfs die identificatie - hoe heilzaam ze ook is - is maar tijdelijk, een poort tot een dieper ontwaken.

Laat ons nog even terugkomen tot het levende ervaren zoals ik dat dikwijls noem. “Biiing”.

De dagdagelijkse interpretatie is: er is een geluid en iemand die dat hoort: object (waargenomene) en subject (waarnemer).

Maar nu blijkt dat er maar één iets is: “biiing”

Eén van de manieren om hierover te spreken, is als volgt. We dachten dat er een object en een subject was maar nu blijkt er maar één iets te zijn. Is dat ene nu het object of het subject?

Vanzelfsprekend is dat een absurde vraag. Het is noch het ene noch het andere en het is ze allebei. Die woorden zijn gewoonweg niet meer van toepassing. Maar we zitten nu eenmaal met de taal. Wanneer we dus inzien dat de golven en het water één zijn en we willen dat toch in woorden vatten, kunnen we zeggen: “er is alleen maar water” of “er zijn alleen maar golven”. Natuurlijk worden beiden overstegen, er is geen van de twee. Maar in de mystieke literatuur, in de tradities wordt dikwijls gedaan alsof één van de twee reëel is en de andere een illusie. Het ene wordt gereduceerd tot het andere. Alsof we één van beide als aanknopingspunt nemen om - puur als hulpmiddel voor zoekende geesten - wat richtlijnen te geven.

En daarom zegt Dogen:

**Verschillend van dingen en hun weerkaatsing in een spiegel,
en verschillend van de maan en haar weerkaatsing in het water,
wanneer één kant verlicht is, is de andere in het donker.**

Een ding dat weerkaatst wordt in een spiegel: je ziet het ding en je ziet de weerkaatsing. Idem voor de maan en haar weerkaatsing. De metafoor van de spiegel is een oude bekende in de zen: het open bewustzijn als een spiegel, waarin de verschijnselen weerspiegeld worden. De weerspiegeling is dan het ervaren van de verschijnselen. Nu is dat natuurlijk een dualistische metafoor³⁶ met enerzijds een visueel iets of een geluid

³⁵ Natuurlijk is er in wezen geen gescheiden bewustzijn, dat is niet meer dan een beperkte, dualistische visie op het ongescheiden bewustzijn.

³⁶ In de *Platformsoetra* wordt het verhaal verteld van de opvolging van de Chinese zenleraar en abt Daman Hongren (Jap. Konin), ook wel bekend als de vijfde patriarch. Hongren nodigde zijn monniken uit, hun inzicht te verwoorden in een gedicht; degene met de diepste realisatie zou zijn opvolger worden. De hoofdmonnik schreef dat onze geest is als een spiegel, en dat onze beoefening erin bestaat die spiegel voortdurend op te poetsen, zodat hij helder de fenomenen weerspiegelt. Een ongeletterd keukenhulpje

(object), anderzijds een ervaren, bewust zijn *ván* dat beeld of geluid (subject). Ook het beeld van de maan en het water of de dauwdruppel is wel meer gebruikt. Dogen gebruikt het zelf ook verderop in de *Genjo Koan*. Je kan het eenvoudigweg zien als een tweede, gelijkwaardige metafoor: het water of de dauwdruppel is het bewustzijn waarin de maan verschijnt.³⁷

Wanneer ik dus met volledige aandacht naar een geluid luister, is er maar één: “biiing...”. Wat bedoelt Dogen nu met *de andere kant die in het donker is*? Volgens mij (en ook de meeste andere commentatoren) verwijst Dogen hier naar de twee kanten object en subject. Wanneer de laatste dualiteit wegvalt, is er als het ware maar één kant over en dan kunnen we die als het absolute ongescheiden ene zien. Ofwel valt het subject, ik, weg en is er alleen “het ene” dat geen subject nodig heeft. Ofwel is er alleen het ene subject dat geen objecten heeft buiten zichzelf. Zelf begrijp ik niet goed waarom Dogen het zo zegt want het blijft een beperkte weergave ingegeven door de beperkingen van het denken en de taal. Maar het is waar dat er momenten zijn waarop het lijkt alsof het “ik” wegvalt en “de wereld” overblijft en andere momenten waarop “de wereld” wegvalt en “ik” overblijft. Maar vanzelfsprekend zijn die “wereld” en dat “ik” dan niet meer de “wereld” en het “ik” van tevoren. Wanneer echter een diepe realisatie zich voltrekt, zijn begrippen als “ik” en “wereld” totaal niet van toepassing. Het is niet in woorden te vatten en dat zou ons niet moeten verbazen gezien de extreme beperktheid van dat medium. Hecht je dus niet aan al deze woorden.

---

echter hoorde hiervan en maakte brandhout van dit dualistische, en dus nog beperkte gedicht: “er is geen spiegel”. Hij werd door de abt gekozen als opvolger maar moest direct vluchten wegens de afgunst van de anderen. Zijn naam was Dajian Huineng (Jap. Daiman Eno), de zesde patriarch.

³⁷ Een andere interpretatie, die hier echter misschien niet van toepassing is: de oorspronkelijke verlichting, gesymboliseerd door de maan, vindt plaats in het bewustzijn, weerspiegelt zich in elk van ons.

4.

De weg van de verlichting bestuderen is het zelf bestuderen.

Het zelf bestuderen is het zelf vergeten.

Het zelf vergeten is verwezenlijkt worden door de ontelbare verschijnselen.

Verwezenlijkt door de ontelbare verschijnselen,

vallen je lichaam en geest alsook lichaam en geest van anderen weg.

Geen spoor van verlichting blijft over en dit geen-spoor gaat eindeloos voort.

Wanneer je begint de dharma te zoeken, denk je er ver van verwijderd te zijn.

**Op het moment dat de dharma op authentieke wijze overgedragen is,
ben je onmiddellijk je oorspronkelijke zelf.**

De weg van de verlichting bestuderen is het zelf bestuderen.

Hier zien we hoe universeel Dogen is: want de weg van zelfonderzoek (niet in psychologische zin maar in spirituele, mystieke zin³⁸) vinden we ook in andere tradities. De vraag “Wat³⁹ ben ik?” was bijvoorbeeld de hoeksteen van het onderricht van Ramana Maharshi, de grote 20^e-eeuwse Indische leraar. Sommigen menen dat het dan gaat om het bestuderen van het kleine zelf, of ego. Anderen menen dat het het grote zelf, of onze ware natuur is, die we moeten bestuderen. Het interessante van deze methode is dat het helemaal niet uitmaakt. Vertrek gewoonweg bij dat wat je denkt te zijn als persoon, als individu, en belicht dat. Je zal vanzelf door puur heldere observatie dat *zelf* beginnen doorprikken en uiteindelijk vanzelf het *grote zelf* (dat elke identificatie overstijgt) realiseren. Een kind dat bang is omdat er een monster onder zijn bed zit, dient gewoonweg te kijken. Of het nu kijkt naar het monster of kijkt naar het feit dat dat er niet is, is onbelangrijk. De helderheid zelf zal ervoor zorgen dat alles duidelijk wordt. Op dezelfde manier is er in zazen, of buiten zazen, simpelweg een helder observeren van alle verschijnselen die opduiken. Ik noem dat het panorama. We zien dan van een aantal dingen waar we ons mee identificeerden “ah, maar dat is niet wat ik *ben*, dat maakt geen deel uit van mij, dat is iets dat komt en gaat, dat ik *waarneem*”. Op een heel natuurlijke manier leidt de beoefening van helderheid tot een voortschrijdende desidentificatie. Identificaties (ik ben...) worden doorzien als niets meer dan een definitie, een gedachte. Als we alles dat tot “mezelf” of “ik” lijkt te behoren, voorstellen als punten in een cirkel, in een venndiagram, dan verschuiven er telkens weer punten van binnen deze cirkel

---

³⁸ In psychologische, therapeutische zin is zelfkennis de kennis van onze karaktereigenschappen, onze neuroses, onze goede en minder goede eigenschappen, onze werkpunten als mens... In spirituele, mystieke zin is zelfkennis het inzicht dat voortkomt uit het onderzoek: *ben* ik die eigenschappen? Indien niet, wat ben ik dan wel? Uiteindelijk leidt dit tot een intiem ervaren van iets wat veel en veel weidser is dan dat wat we aanvankelijk meenden te zijn.

³⁹ “Wie ben ik” klinkt natuurlijk logischer voor ons taalgevoel. Maar als er iets is dat je moet wantrouwen, is het je taalgevoel. *Wie* suggereert hier natuurlijk dat je alvast een persoon bent maar ook dat is een bewustzijnsvernauwing, een vooropgesteld idee.

naar erbuiten. Misschien is het laatste dat overblijft nog de identificatie met het bewustzijn zelf. Maar ook die gaat voorbij.

Het zelf bestuderen is het zelf vergeten.

Uiteindelijk blijkt het cirkeltje, het venndiagram dan leeg te zijn: “we” hebben onze verzameling objecten waarmee we ons vereenzelvigen geledigd, “we” hebben elke identificatie doorzien, en zo hebben “we” het zelf losgelaten, vergeten.

Natuurlijk zou het al iets correcter zijn te zeggen: “de onpersoonlijke verzameling die de indruk wekte een persoon, een fundamenteel apart wezen, te zijn, is doorprikt, zodat de illusie van een persoon opgelost, vergeten is.”

Het oude begrip “ik” is doorzien als niet meer dan een praktisch concept dat geen fundamentele realiteit heeft. Dat lege venndiagram, die lege verzameling, is als een leeg mapje op het bureaublad van onze computer. Het blijft misschien nog een tijdje staan als een schijnbaar “iets” tot we er gewoon de nutteloosheid van inzien en het deleten. Dan wordt het helemaal vergeten. Niemand gaat na een week nog denken aan dat lege mapje dat op het bureaublad stond. Het wordt effectief helemaal vergeten. Het is zoals een steentje in je schoen, dat je eruit klopt: na een week ga je daar geen gedachten meer over onderhouden.

Vraag: maar als je jezelf vergeten bent, weet je toch niet meer wie of wat je bent? Dan kan je toch niet meer functioneren? Tijdens zazen kan ik soms mijn gedachten helemaal los laten, als het ware vergeten te denken, mezelf vergeten; maar als ik dan terug naar huis ga moet ik goed weten wie ik ben en wat ik te doen heb!

Dat is een klassiek misverstand. Bevrijding is geen psychotische toestand en ook geen soort dementie maar juist een heel helder functioneren. Jezelf vergeten betekent in de diepste zin je identificaties loslaten. Dat is een veel ingrijpendere transformatie dan gewoon even gedachteloos zijn of de zorgen van het leven van alledag even aan de kant zetten.

Het is waar dat je in zazen niets moet bereiken, regelen, bedenken of onderhouden. Je kan effectief al je beslommeringen laten rusten. Dat maakt zazen tot een bijzonder geschikt moment om intens te observeren wat er is zonder tussenbeide te komen. Deze beoefening van zazen laat je toe compleet intiem te worden met wat je werkelijk bent, voorbij alle gedachten die je over jezelf hebt. Zo kan er een inzicht dagen dat “ik” niet de denker van de gedachten ben, noch de voeler van de zintuiglijke waarnemingen, noch degene die zich iets herinnert, degene die beslissingen neemt of de bewegingen van het lichaam stuurt. Gedachten komen op en gaan voorbij evenals zintuiglijke waarnemingen, herinneringen, beslissingen, bewegingen zonder dat daar een “ik” achter zit. Al die dingen gebeuren gewoon. Achteraf eist het ego (dat zelf een gedachte is) het auteurschap van al die dingen op. Maar “ik heb gekozen” is niet meer dan een

toegevoegde gedachte. De keuze viel simpelweg. Zeggen “ik heb gekozen” is een handige manier om te zeggen “hier, bij deze lichaam en geest is er een keuze gevallen, niet daar.” En eens dat echt duidelijk is geworden, geldt dat evenzeer buiten zazen tijdens het dagelijkse leven als tijdens zazen! Lichaam en geest functioneren zelfs veel vlotter want alle weerstanden, angsten en complicaties die de ik-gedachte toevoegde, hoeven nu geen roet meer in het eten te gooien.

Interpreteer dat “vergeten van jezelf” dus niet te oppervlakkig. Ik denk trouwens dat, zelfs wanneer je in zazen zou zijn en iemand je naam zou roepen je je wel degelijk zou aangesproken voelen. Misschien niet als je in een of andere heel diepe meditatieve toestand zou zitten (dat kan, dat bestaat ook), maar dat is absoluut niet waar het om gaat. In zijn *Fukan Zazengi (Universele aanbevelingen voor zazen)*⁴⁰ zegt Dogen niet voor niets: “zazen is geen meditatie”, meditatie in de zin van *een techniek om iets te bereiken*. Zazen is oneindig veel diepgaander!

Laat ons de toestand van de meeste mensen - die geloven dat ze werkelijk, en ook niet meer zijn dan hun ik-gevoel, product van concepten over hun lichaam en geschiedenis - vergelijken met iemand die een gezelschapsspel speelt en gaan denken is dat hij echt die pion is. De visie op “jezelf vergeten” die jij aanbracht, komt overeen met vergeten welke pion je “bent”, de regels van het spel vergeten. Maar het inzicht waarover zen spreekt, is het inzicht dat ik die pion niet *ben* – en ondertussen wel weet met welke pion ik speel, en wat de regels zijn.

Voor de volledigheid moet ik nog toevoegen dat er soms wel momenten van doorbrekend inzicht zijn waarop je effectief de kluts kwijt bent en even niet meer weet wie je bent en wat onder of boven is. Maar dat zijn korte momenten die snel voorbijgaan en plaats maken voor een nieuw en vrij functioneren. Misschien kan je ze vergelijken met het heropstarten van je computer wanneer die vastgelopen is.

Vraag: en is dan alles voorgoed anders?

Ik zou het als volgt zeggen: ervoor leefde je bijna constant in grote illusie en dat is in principe een situatie van lijden. Daarna is je leven gevestigd in helderheid maar daar kunnen ook momenten van tijdelijke verdwazing, van lijden zijn. Maar die gaan snel voorbij want je hebt geleerd om dat lijden als een signaal te zien, als een alarm dat je eraan herinnert dat je in een identificatie zit. Dus als je in momenten van illusie zit, worden die meestal snel doorzien want je bent diepgaand vertrouwd met de uitweg. Zoals iemand die steeds maar droomt dat hij achternagezeten wordt door een leeuw en na een tijd leert zien dat het maar een droom is. De verhouding illusie/helderheid is helemaal anders en dat maakt alle verschil van de wereld.

---

⁴⁰ Zie de becommentarieerde vertaling van *Fukan Zazengi* op deze site.

Vraag: je spreekt altijd van identificatie als belangrijkste illusie in plaats van gehechtheid zoals ik in het boeddhisme gewoonlijk hoor. Waarom is dat?

Identificatie is een meer wezenlijke illusie die voorafgaat aan gehechtheid. Eerst moet het gevoel van een zelf ontstaan vooraleer dat zelf zich kan gaan hechten. Ik zie de identificatie als een kern, waarrond een verdere verharding kan ontstaan; of als het virtuele oog waarrond een tornado kan ontstaan, waarin de lucht dan gevangen zit en die grote schade kan aanrichten. Dat is ook de reden waarom de historische Boeddha de realiteit van geen-zelf (Sanskriet: *anatman*) benadrukte⁴¹. Als die wordt gezien, wordt de wortel van de gehechtheden doorgesneden – want dan blijkt dat er nooit iemand was die zich kon hechten aan iets! Voor een groter publiek, dat geen praktijk zoals zazen heeft, is het te moeilijk of zelfs bijna niet mogelijk het geen-zelf te realiseren. Dan kan je het hebben over gehechtheid: hecht je niet aan dingen, bijvoorbeeld. Maar dat is een gevaarlijk pad! Want al gauw merkt men dat men zich toch hecht... en dan gaat men zich schuldig voelen, wat natuurlijk juist de illusie van het “ik” versterkt! Kijk maar wat er in het christendom is gebeurd met het concept van schuld en zonde, en zelfs van erfzonde! Het is heel goed om steeds met open vizier jezelf en je gedragingen te evalueren, je af te vragen of je voldoende doet voor de anderen, voor de maatschappij, voor het milieu, je je niet op een beperkende manier hecht aan dingen, aan je standpunten, enzovoort. Je kan bijvoorbeeld spijt hebben over iets, beslissen om je fout recht te zetten en je voornemen het in het vervolg anders aan te pakken. Dat is de basis van ethisch gedrag. Dat is van het grootste belang. Maar wanneer we vastzitten in schuldgevoelens is dat catastrofaal.

Tegelijkertijd is het volkomen natuurlijk dat er zekere gehechtheden zijn! Zo is een ouder biologisch geprogrammeerd om gehecht te zijn aan zijn/haar kind. We zijn biologisch geprogrammeerd om te rouwen wanneer geliefden sterven. Dat is emotionele pijn. Die is evenredig met wat die persoon voor je betekende. Laat die niet van je afnemen! Leven als een robot, al je gevoelens onderdrukken, uit schrik om gekwetst te worden, staat lijnrecht tegenover echte bevrijding. We moeten vrij zijn om liefde en plezier te ervaren, maar ook om pijn of emotionele pijn te voelen. Als de illusie van het zelf doorprikt wordt, hoeft die pijn geen lijden te worden. Dat zijn allemaal redenen voor

---

⁴¹ Sommige auteurs trekken dat tegenwoordig wel eens in twijfel. Ze beweren dat Boeddha geen uitspraken deed over de vraag of er een zelf is dan niet; of dat hij zich hierover in stilzwijgen hulde. Natuurlijk paste hij zich aan zijn publiek aan en sprak hij niet over de meest diepgaande realiteit wanneer hij mensen voor zich had die geen meditatiepraktijk hadden. En wanneer je iemand voor je hebt die duidelijk compleet vastzit in het denken en elke uitweg die je aanreikt omzet in een nieuw concept, is het beter om te zwijgen. Dat klopt. Boeddha deed dat en ook hedendaagse leraren doen dat. Bovendien was Boeddha geen filosoof, en was het niet zijn bedoeling dat je het concept *zelf* zou vervangen door het concept *geen-zelf*. *Geen-zelf* is een uitnodiging om opnieuw en met grote helderheid te kijken en het concept *zelf* te doorprikken. (Misschien hecht je je vervolgens een tijdje aan het concept *geen-zelf*, maar dat is een voorbijgaande fase die met de juiste begeleiding wel voorbij gaat en op zich geen probleem vormt dan.) Dat is voor alle authentieke leraren in de boeddhistische traditie perfect duidelijk. Het is belangrijk om het gehele onderricht van de Boeddha te bekijken, en niet bepaalde passages aan te halen om je beperkte ideeën te staven. Wanneer je zowel met *zelf* als *geen-zelf* innig vertrouwd bent, kan je deze termen vrij gebruiken als hulpmiddel. Wanneer dat diepgaande ervaren er niet is, kan je beter geen boeken over boeddhisme of spiritualiteit schrijven.

mij om niet zozeer over onthechting te spreken. Zelfs als het een begrip is dat in veel soorten boeddhisme centraal staat.

Het zelf vergeten is verwezenlijkt worden door de ontelbare verschijnselen.

Wat blijft er dan nog over? Het panorama van alle verschijnselen, waarin geen harde grens meer wordt gevonden tussen “ik” en “buitenwereld”, zodat ook “ik” en “buitenwereld” niet meer die absolute betekenis hebben die ze eens leken te hebben. Zoals ik al zei, als we nog in termen van “ik” denken, kunnen we alleen maar zeggen: “ik” ben alles, of “ik” ben van niets gescheiden. Maar dan maken we nog gebruik van een oud woord dat eigenlijk achterhaald is.

Verwezenlijkt door de ontelbare verschijnselen, vallen je lichaam en geest alsook lichaam en geest van anderen weg.

Ook formuleringen als “mijn lichaam” of “mijn geest” hebben dan geen echte betekenis meer. Ze worden gezien als niet meer dan een handige aanduiding die geen fundamentele werkelijkheid uitdrukt. Hetzelfde uiteraard voor lichaam en geest van de anderen.

Geen spoor van verlichting blijft over en dit geen-spoor gaat eindeloos voort.

Geen spoor of herinnering blijft over van iets dat totaal voorbijgestreefd is, namelijk het geloven in illusies. Welk spoor blijft er over van je geloof in Sinterklaas? Zelfs als je nog altijd houdt van de sfeer en de avond viert en iets in de schoen van de kinderen legt, weet je, ervaar je diep dat er geen Sinterklaas is, fundamenteel gezien. Het is een verhaal, een fictie. Maar dat weerhoudt je niet van er plezier aan te beleven!

Als er geen spoor meer is van illusies, wat betekent verlichting dan nog? Nogmaals, als het steentje uit de schoen is, gaan we ons niet lang meer blijven beschouwen (zeker niet voor de rest van ons leven) als iemand die een steentje in zijn schoen had, maar daar nu van verlost is... we gaan onszelf gewoon zien als wat we zijn. De enige reden om van onszelf te spreken als iemand die geen steentje meer in zijn schoen heeft, is wanneer we anderen die een steentje in hun schoen hebben zonder dat te beseffen (maar er wel last van hebben) willen helpen.

Wanneer je begint de dharma te zoeken, denk je er ver van verwijderd te zijn. Op het moment dat de dharma op authentieke wijze overgedragen is, ben je onmiddellijk je oorspronkelijke zelf.

Wat betekent het dat de dharma authentiek overgedragen wordt? Sommige mensen denken dat verlichting iets is dat een leraar je geeft.

Maar het is eerder iets dat zichzelf herkent. Wat de leraar doet, is ervoor zorgen dat je ontvankelijk wordt voor het onderricht van alle verschijnselen.

Op dat moment dat het duidelijk wordt, dat illusies wegvallen, ben je je oorspronkelijke zelf, boeddhanatuur, het gezicht dat je had voordat je ouders geboren waren, het klappen van één hand.

Op dat moment is er geen enkele twijfel dat het altijd al zo geweest is, dat je altijd al exact jezelf bent geweest, dat alles altijd exact zo is geweest zoals het was. Dat er nooit een speld tussen te krijgen is geweest.

5.

Wanneer je in een boot vaart en naar de kust kijkt, dan zou je kunnen denken dat de kust beweegt. Maar als je goed naar de boot kijkt, zie je dat het de boot is die beweegt.

Zo ook:

**wanneer je de ontelbare verschijnselen onderzoekt met een verwarde lichaam-en-geest,
dan zou je kunnen denken dat je denkende geest en je essentie permanent zijn.
Wanneer je intiem beoefent en terugkomt naar waar je bent, dan zal het duidelijk zijn dat er volstrekt niets is dat een onveranderlijk zelf heeft.**

Wanneer je in een boot vaart en naar de kust kijkt, dan zou je kunnen denken dat de kust beweegt. Maar als je goed naar de boot kijkt, zie je dat het de boot is die beweegt.

Dus het lijkt alsof de omgeving beweegt, en ik onbeweeglijk ben, maar de omgeving is onbeweeglijk en ik beweeg. In hoofdstuk *Tsuki (De Maan)* van de *Shobo Genzo* gaat Dogen verder in op deze metafoor. Hij zegt dan duidelijk dat ook de kust beweegt: want niets heeft een apart, permanent zelf, alles beweegt en verandert, zonder vaste kern. Dat lijkt inderdaad een nog juistere formulering, sommigen vragen zich af waarom hij bij zijn revisie van *Genjo Koan* de beperktere versie behouden heeft. Je kan echter zeggen dat Dogen in de laatste zin van de paragraaf wel degelijk dit laatste standpunt inneemt.

Zo ook:

**wanneer je de ontelbare verschijnselen onderzoekt met een verwarde lichaam-en-geest,
dan zou je kunnen denken dat je denkende geest en je essentie permanent zijn.**

Het lijkt, zegt Dogen, alsof er binnenin een permanent zelf, een permanent *ik* zit. Dat *ik* kijkt naar buiten waar het allemaal verschijnselen waarneemt die komen en gaan. Hoe meer de desidentificatie zich ontvouwt, hoe meer dat *ik* als het ware naar achteren wijkt, zodat ook lichaam, gedachten, herinneringen, verlangens, beslissingen, handelingen als “buiten mij” gezien worden, als verschijnselen die komen en gaan. Dan kan als laatste een concept van “mij” overblijven, als een permanente maar dimensieloze, vormloze, kleurloze getuige, zonder eigenschappen, die zich bewust is van dat alles. Maar is er nog altijd de indruk, dat zelfs dat compleet gestripte *ik* het centrum is dat alles ervaart.

Wanneer je intiem beoefent en terugkomt naar waar je bent, dan zal het duidelijk zijn dat er volstrekt niets is dat een onveranderlijk zelf heeft.

Maar wanneer je intiem beoefent, dus diep in het ervaren gaat van dat bestaan hier en nu, diep in het ervaren van dat zelf gaat; wanneer je terugkomt naar waar je bent, dus echt de aandacht, de helderheid naar binnen richt en het gebeuren hierbinnen dat zo vast lijkt, belicht, dan zal het duidelijk zijn dat er niets is met een vast zelf, ook jijzelf niet.

Deze paragraaf is volgens mij heel verwant met de vierde. Dogen zegt het nog eens maar met een andere metafoor.

Het wijzen op het ontbreken van elk blijvend zelf, van elke permanente kern, is natuurlijk belangrijk in de zen, en zeker voor Dogen. Dogen is een ras-nondualist. Zo vaart hij in de *Shobo Genzo* verschillende keren uit tegen de “ketterij van de Senika’s”. Die zou erin bestaan dat er in ons een permanente ziel huist, die na de dood het lichaam verlaat. Deze ziel is als een bewustzijn dat alles waarneemt, maar zelf niet beroerd wordt door de gebeurtenissen. Het is mij uit de teksten van Dogen niet helemaal duidelijk of ze dat nu zagen als een echt individuele ziel, of als een onpersoonlijk bewustzijn.

In het eerste geval is het de oude hindoeïstische opvatting van een ziel (*Sanskriet: atman*), een begrip dat volgens mij vrij dicht staat bij christelijke opvattingen over de ziel. Zo’n ziel was als een goddelijke vonk die afgescheiden was van brahman - het transcendente principe, God, de grond van het bestaan, hoe je het ook wil noemen - en gevangen zat in een onzuiver lichaam. Het was zaak dat lichaam achter te laten en terug te keren naar brahman⁴². Nondualistische teksten, zoals de *Mandukya Upanishad*⁴³, stelden echter: atman IS brahman. Jouw ziel IS de wereldziel, de grond van het bestaan. Met andere woorden, jouw ziel is nooit los gekomen van die grond, zoals een druppeltje regen los van de oceaan, maar is er ongescheiden van, zoals de golven op de oceaan. Je moet er dus niet terug naartoe, je bent al thuis. De historische Boeddha had een interessante parallelle reactie: hij ontkende het begrip atman en verving het door anatman: geen-ziel, er is geen ziel. Dat was geen kritiek op de nondualistische visie, maar op die van de aparte, van de essentie gescheiden ziel. Hij zei dus: er is geen gescheiden, geen aparte ziel. In wezen komt dat op hetzelfde neer als atman is brahman. Dit inzicht van anatman werd later in het mahayana, uitgebreid tot alle verschijnselen. Niets heeft een apart bestaan, alles is een manifestatie van dat ene, of we het nu leegte, grenzeloosheid, ene geest of Dao noemen. In dat geval is de kritiek van Dogen de klassieke kritiek van het boeddhisme op de opvatting dat deze geest-en-lichaam een aparte, gescheiden essentie bevat.

---

⁴² Niet te verwarren met de god Brahma, die samen met Vishnu en Shiva de Trimurti vormt, een soort Drievuldigheid van hindoegoden.

⁴³ De kortste van de upanishaden; de meningen lopen uiteen over zijn datering. Volgens sommigen werd hij geschreven in de 5^e of 4^e eeuw VC, volgens anderen in de 1^e of 2^e eeuw AD.

In het tweede geval lijkt deze “ziel” van de Senika’s dan weer veel op het onpersoonlijke bewustzijn zoals beschreven in advaita vedanta⁴⁴ en yogacara⁴⁵. Misschien hechtten de Senika’s zich aan “ik ben enkel het bewustzijn, de waarnemer” een identificatie die nog beperkt is (elke identificatie is beperkt), maar wel een waardevolle doorgang is; een fase die zichzelf doet instorten als alles goed gaat. Daar zijn de zojuist genoemde tradities het over eens. “De lege map wordt gedeletet”; “het dimensieloze punt van “ik ben niets, niet iets⁴⁶” slaat om in “ik ben alles”. Want uiteindelijk is het een laatste subject-object dualisme dat niet houdbaar blijkt. Het water IS de golven, de golven ZIJN het water. Het water is niet iets mysterieus dat *achter* de golven schuilgaat.

Een lange uitweiding, misschien, maar ze toont aan hoe Dogen er steeds opnieuw op uit is om elke schijn van gescheidenheid te doorprikken.

---

⁴⁴ Nondualistische school die in Indië uit de vedanta (late upanishaden) ontstond, later in de eerste helft van de 8^e eeuw vorm werd gegeven door Shankara, en tot op heden in zeer verschillende vormen bloeit.

⁴⁵ Een school in het mahayana die sterk de nadruk legde op de werking van de geest en op het bewustzijn; hierin sluit ze nauw aan bij de advaita vedanta van Shankara (of andersom, Shankara werd er door zijn tijdgenoten van beschuldigd een crypto-boeddhist te zijn). De yogacara-school en haar essentiële tekst de Lankaravatara soetra stonden centraal voor de vroege zen. Er zijn tegenwoordig maar weinig zenleraars die het belang van deze soetra inzien.

⁴⁶ Bewustzijn (subject), gezien als dualistisch begrip tegenover verschijnselen (object) is niet iets, maar het ervaren van iets.

6.

Brandhout wordt as, en wordt niet terug brandhout.

Maar veronderstel daarom niet dat het brandhout *voordien* is, en de as *nadien*.

Begrijp dat brandhout in zijn toestand van brandhout verblijft,

die volledig voor en na omvat,

terwijl het onafhankelijk is van voor en na.

As verblijft in haar toestand als as, die volledig voor en na omvat.

Juist zoals brandhout niet terug brandhout wordt nadat het as is geworden,

zo ook keer jij na je dood niet terug naar je geboorte.

Daarom is het een gevestigd gebruik in boeddhistisch onderricht om te ontkennen dat geboorte verandert in dood. In overeenstemming hiermee wordt geboorte gezien als voorbij geboorte.

Het is een onwankelbaar element van het onderricht van de boeddha, dat dood geen geboorte wordt. In overeenstemming hiermee wordt dood gezien als voorbij dood.

Geboorte is een toestand die compleet is in dit moment.

Dood is een toestand die compleet is in dit moment.

Ze zijn als winter en lente:

je noemt de winter niet het begin van de lente, of de zomer het einde van de lente.

Brandhout wordt as, en wordt niet terug brandhout.

Maar veronderstel daarom niet dat het brandhout *voordien* is, en de as *nadien*.

Begrijp dat brandhout in zijn toestand van brandhout verblijft,

die volledig voor en na omvat,

terwijl het onafhankelijk is van voor en na.

As verblijft in haar toestand als as, die volledig voor en na omvat.

Ik kende deze regels al toen ik nog niet zo lang zen beoefende, en ik wist niet wat ik er mee moest. Ergens meende ik ze wel te begrijpen, en toch ook niet. Want brandhout komt toch voor as en niet andersom?

Op een dag zat ik in de ochtendzazen van een lange sesshin, en op zeker moment zag ik voor mijn geestesoog het hele verdere verloop van de dag. Er ging een loopmeditatie komen, en dan terug zazen, en dan gingen we ontbijten, en dan ging ik douchen, en dan ging ik groenten snijden, en dan was er het middagmaal, enzovoort. Als reactie op die inwendige voorstelling kwam er een gevoel van weerstand op, van tegenzin. Ik zag er geweldig tegenop dat allemaal te moeten doen voor de zoveelste dag op rij. En toen was er plots het besef dat dat allemaal een verhaal was, een virtuele innerlijke voorstelling, waaronder ik leed. Die dingen zouden waarschijnlijk wel allemaal zo gebeuren, maar op elk moment zou het *nu* zijn, op elke moment zou het gewoon *dat* zijn, en nooit zouden in werkelijkheid al die gebeurtenissen zich tegelijk afspeelen, zodat ze nooit op mij zouden

drukken zoals ik me op dat moment voorstelde! Met andere woorden: in mijn fantasie stelde ik me alles wat ging gebeuren tegelijkertijd voor, en leed dan onder de druk van dat virtuele beeld. Het was geen inzicht in woorden. Het was een bevrijding van een illusie. Ik besepte voorbij woorden dat het altijd *nu* was. Ik *wist* dat al wel, maar op dat moment drong het eindelijk echt door, als een realiteit van het bestaan. En toen dacht ik terug aan de woorden van Dogen. Eerst is er brandhout, en dat is compleet in zichzelf, nu. Dan is er as, maar ook die is compleet in zichzelf, nu. De tijd is geen opeenstapeling, zelfs geen opeenvolging van momenten en gebeurtenissen. Het is *nu*. Dat *nu* verandert. Wanneer je ophoudt daar van alles bij te verzinnen, is dat *nu* probleemloos. Het ontvouwt zich. Moeiteloos. Zelfs als het volgens de algemene normen van de mensheid een probleem is. *Dat is wat is*. Maar denken aan de toekomst, aan dat brandhout as gaat worden, dat is puur een bezigheid van het denken. Daardoor lijkt het wel alsof we tegenover een muur van toekomstige gebeurtenissen staan. Maar het is altijd nu.⁴⁷

Zo'n inzicht is nooit over te brengen in woorden. Woorden zijn maar gestamel en ze komen dan over als iets dat bedoeld is als een slimme theorie maar eigenlijk onzin is. Het denken kan er niets mee. De enige reden om ze toch te uiten is de hoop dat ze ergens doel treffen, voorbij het verstand. Je weet maar nooit. Het was in mijn vroege jaren één in een lange reeks inzichten waarvan sommige blijvend waren en andere terug bedekt geraakten. Maar dit was een blijver, alhoewel het jaren later opging in een veel fundamenteler, omvattender inzicht.

Je kan natuurlijk allerlei slimme manieren zoeken om de tekst van Dogen toch rationeel te verklaren. Je kan erop wijzen dat zowel het brandhout als de as geen apart zelf hebben, geen blijvend bestaan, zodat er niets "iets" is dat brandhout heet, en niet "iets" als as, zodat er ook geen brandhout in as kan veranderen. De eerste zin vertegenwoordigt de gebruikelijke dagelijkse observatie: brandhout wordt as. Dan zegt Dogen: brandhout omvat voor en na: het groeit als boom, wordt gezaagd, getransporteerd, verbrand. Dat is waar. Maar tegelijk staat het los van voor en na: het is gewoon wat het hier en nu is. Dat is ook waar. Toch zijn al deze overwegingen zijn niet zo bevredigend als het woordeloze, directe inzicht... *Genjo Koan* is misschien eerst en vooral een koan: een tekst die je uitnodigt om voorbij het denken te gaan en direct in de helderheid van het zijn te stappen.

Dan trekt Dogen de parallel met geboorte en dood.

Juist zoals brandhout niet terug brandhout wordt nadat het as is geworden, zo ook keer jij na je dood niet terug naar je geboorte.

---

⁴⁷ Het spreekt vanzelf dat het een nuttige vaardigheid van het denken is, het verloop van je dag, week, maand of jaar te plannen. Daar gaat het hier niet over. Het gaat erover hoe dit nuttige instrument wanneer het onnodig in werking schiet en op hol slaat, lijden veroorzaakt.

Daarom is het een gevestigd gebruik in boeddhistisch onderricht om te ontkennen dat geboorte verandert in dood. In overeenstemming hiermee wordt geboorte gezien als voorbij geboorte.

Zoals ik op dat moment toen, decennia geleden, het verloop van mijn dag voor me zag en me daardoor liet bedrukken (ook de gedachte dat er iemand was die dat allemaal zou moeten doen en ondergaan, hoort bij de illusie), maken velen zich onnodig zorgen over het verloop van hun leven en over hun dood. “Onnodig zorgen maken” is een eufemisme, want het gaat veel verder dan dat. De angst voor de dood is dikwijls zo groot dat er niet mee te leven valt, zodat hij op zijn beurt moet onderdrukt worden en vanuit het onbewuste ons leven gaat vergallen. Hij uit zich dan als dwangmatig gedrag dat ouderdom, ziekte en dood wenst te vermijden – een tot mislukken gedoemde strategie, maar wel één die heel populair is in onze cultuur.

Geboren worden is een verschijnsel hier en nu. Leven is een verschijnsel hier en nu. Sterven is een verschijnsel hier en nu. Als verschijnsel hier en nu overstijgen ze compleet het idee dat we ervan hebben als beginpunt of eindpunt, als blij of triest. Alles is compleet wat het is, elk moment is absoluut. Er is, nogmaals, geen speld tussen te krijgen. Ook gedachten die iets niet aanvaarden, of emoties die daarmee gepaard gaan, zijn precies wat ze zijn, precies in deze samenhang, hier en nu.

Voorbij geboorte: ook wel vertaald als “geen *geboorte*” of “niet-geboorte”. Er ontstaat geen water, wanneer een golf op het wateroppervlak verschijnt; er verdwijnt geen water, wanneer de golf gaat liggen en verdwijnt. Daarom zijn geboorte en dood handige begrippen, maar ook niet meer dan dat. Wat er echt gebeurt, is niet dat begrip.

Het is een onwankelbaar element van het onderricht van de boeddha, dat dood geen geboorte wordt. In overeenstemming hiermee wordt dood gezien als voorbij dood.

Geboorte is een toestand die compleet is in dit moment.

Dood is een toestand die compleet is in dit moment.

Nadat hij zei dat geboorte geen dood wordt, stelt Dogen dat dood geen geboorte wordt. Betwist hij daarmee wedergeboorte? Niet echt: zelfs als er een wedergeboorte is⁴⁸, wordt dood geen geboorte, zoals geboorte geen dood wordt. Geboorte is geboorte, dood is dood. Zoals brandhout en as. Hier geldt hetzelfde. Het is zo klaar als maar enigszins mogelijk is. Tenzij je het niet ziet, en het zoekt in het verstandelijke. Geen geboorte, geen dood. Toen ik in als beginnende zenbeoefenaar de werken van Taisen Deshimaru las, irriteerde hij me soms mateloos. In plaats van een zin uit een soetra te verklaren,

---

⁴⁸ Zelfs als je zou geloven in wedergeboorte, is het belangrijk te beseffen dat het niet dezelfde persoon is die herboren wordt. Er is niet zoiets als dezelfde persoon, ook niet binnen dit leven! Want een vast zelf is een illusie.

herhaalde hij die gewoon. En dan schreef hij: "Je moet het diep begrijpen. Doe veel zazen." Nu kan ik zelf niets anders zeggen.

Ze zijn als winter en lente:

je noemt de winter niet het begin van de lente, of de zomer het einde van de lente.

Nog een metafoor om die van brandhout en as, geboorte en dood aan te vullen.

Dit alles wordt duidelijk wanneer we diep realiseren dat er geen ziel, geen kern is die geboren wordt, ademt, leeft, allerlei dingen doet en meemaakt, en sterft. Zo is er ook geen kern in het seizoen dat eerst winter is en dan lente bijvoorbeeld. Alles is zonder zelf. Winter volgt op herfst. Herfst wordt geen winter. Geboorte (of leven, zoals je wil) wordt geen dood.

7.

**Verlichting is als de maan die weerspiegeld wordt in het water.
De maan wordt niet nat, noch wordt het water gebroken.
Alhoewel haar licht weids en groots is,
wordt de maan toch weerspiegeld in een poeltje van een duim groot.
De hele maan en de ganse hemel worden weerspiegeld in dauwdruppels op het
gras, of zelfs in één waterdruppel.**

**Verlichting verdeelt je niet, zoals de maan het water niet breekt.
Je kan verlichting niet hinderen, zoals een waterdruppel de maan aan de hemel
niet kan verpletteren.
De diepte van de druppel is de hoogte van de maan.
Elke weerspiegeling, hoe lang of kort ze ook duurt, manifesteert de weidsheid van
de dauwdruppel,
en realiseert de grenzeloosheid van het maanlicht in de hemel.**

Verlichting is als de maan die weerspiegeld wordt in het water.

Het beeld van de maan die weerspiegeld wordt in water kwamen we al tegen in de derde paragraaf waar het als een dualistische metafoor werd beschouwd. Nu komt het terug in een andere betekenis. Ook in deze betekenis is het niet nieuw maar minstens terug te voeren tot de Vimalakirti soetra⁴⁹, waarin Vimalakirti zegt: “ alle dingen zijn zonder geboorte, dood en levensduur; zoals magische illusies, wolken, of bliksem; ze zijn compleet vergankelijk; alle dingen zijn als dromen, hallucinaties, iets dat je ziet maar er niet is; *alle dingen zijn als de weerspiegeling van de maan in water*, als een spiegelbeeld; ze ontstaan uit hersenspinsels.”⁵⁰

Dit beeld wordt in de zen wel meer gebruikt om de totale vergankelijkheid en zelfloosheid van het individu op te roepen. Dogen wijdde trouwens een heel hoofdstuk van de *Shobo Genzo* aan de maan (*Tsuki*, “Maan”). Een volledige bespreking van *Tsuki* is natuurlijk niet mogelijk hier, maar om het even heel kort samen te vatten, kunnen we stellen dat de maan hier staat voor de *Ene Geest*, het ene, grenzeloze dat zich manifesteert als het vele doorheen het onderscheidende denken.

Dat brengt me ertoe ook dit beeld van de ene maan die weerspiegeld wordt in ontelbare reflecties (en die allemaal de vorm van de maan hebben!) te zien als een beeld voor het ene, dat altijd één is, maar zich op een bepaald niveau voordoet als veel. De ene maan en de vele kleine gereflecteerde maantjes zijn als twee kanten van dezelfde medaille. De

⁴⁹ In deze mahayana soetra uit de 1e-2e eeuw AD is het hoofdpersonage Vimalakirti, een leek die het transcendente inzicht van het mahayana vertegenwoordigt, en dat dan ook op onovertroffen wijze uitlegt aan de monniken, leerlingen van Boeddha, die hier het theravada vertegenwoordigen.

⁵⁰ Naar de Engelse vertaling van Robert Thurman, p. 29, zie pdf
<https://www.istb.univie.ac.at/wtmp/lva/vimalakirti/Thurman.pdf>

complete intimiteit tussen maan en weerspiegeling wordt door deze metafoor mooi weergegeven.

In de zen wordt verlichting - het laten vallen van de illusies zodat het bestaan ervaren wordt zoals het is - trouwens dikwijls vergeleken met het licht van de maan dat koel en helder is (het licht van de zon is daarentegen symbool voor het vuur van de passies).

Het woord *verlichting* moeten we hier opvatten als de gerealiseerde verlichting, het ontwaken, niet als de “oorspronkelijke verlichting” die er altijd al was, maar daarom niet noodzakelijk gerealiseerd⁵¹. Dat licht van het inzicht doordringt dit kleine individu, manifesteert zich in dat individu als de weerspiegeling van de maan in het water, in de druppel: deze betekenislaag komt bovenop die van het individu (of welk verschijnsel dan ook) als de o zo vergankelijke, vluchtige, onsubstantiële weerspiegeling van de maan in de druppel.

Is deze metafoor niet te dualistisch? Ze stelt verlichting voor als het samengaan van twee gescheiden dingen: een waterdruppel en maanlicht. Dat klinkt niet erg verlicht. Het is natuurlijk maar een metafoor kunnen we zeggen; maar de klassieke metaforen die worden gebruikt om ongescheidenheid op te roepen door middel van elementen uit onze dagelijkse ervaring, zoals die van het water en de golven, of het hout en het meubilair, zijn dan toch een stuk eleganter. Maar misschien heeft Dogen zijn redenen om de verlichting toch zo voor te stellen en heeft dit beeld voordelen die we nog moeten ontdekken.

De maan wordt niet nat, noch wordt het water gebroken.

Maar eerst lijkt het zo mogelijk nog dualistischer te worden! Maan en water blijven elk onaangetast in hun eigen natuur, zo lijkt het. Dit doet denken aan de opvatting over verlichting die we wel eens lezen in oppervlakkige onderrichten. Daarin wordt gesteld dat de verlichting geen enkele invloed heeft op het individu. Je blijft even gespannen, even ongelukkig, even gehecht, even bepaald door je verslavingen en neuroses, zegt men dan. Ik geloof wel dat de mensen die dat beweren oprecht zijn, dat ze dat echt zo ervaren. Ik geloof ook wel dat ze een bepaalde flits van inzicht kunnen gehad hebben, maar die is dan achteraf omgezet in een concept van het denken. Ofwel was hun zogenaamde verlichting van in het begin puur een gedachte. In ieder geval hebben ze geen verlichting geïntegreerd in hun leven, daar zit het probleem. Aan de andere zijde van het spectrum heb je wat ik noem de “Hollywood” of zelfs “New Age” opvatting over verlichting: veel mensen denken dat je, eens verlicht, altijd straalt, altijd energie hebt, altijd perfect gezond bent en op het relatieve vlak alles je voor de wind gaat, inbegrepen materiële welvaart. Ligt de werkelijkheid dan ergens tussenin? Ik denk het niet. De

---

⁵¹ Dogen schrijft hier *satori*, in het Japanse fonetische hiragana schrift; voor een gedetailleerde analyse van dit woord zie Okumura p. 127-129.

werkelijkheid van het leven van verlichting ligt gewoon anders. Ten eerste zijn er zelfs na een zeer diep ervaren vele jaren van integratie vereist. Wat de grote spirituele tradities al millennia weten maar dat de hierboven beschreven extreme opvattingen in het geheel niet beseffen, en zelfs ontkennen. Ten tweede is het inzicht dat je niet een persoon bent *op de manier zoals je je dat tevoren voorstelde* een grote bevrijding die maakt dat het bestaan oneindiger veel simpeler, vredevoller en gelukkiger maakt – maar niet omdat je levensomstandigheden op zich verbeteren. En mogelijk blijven er inderdaad, zoals de eerste strekking meent, wel wat geestelijke beperkingen achter, maar je wordt daar niet meer door bepaald en dat maakt alle verschil van de wereld.

Laat ons terugkeren naar de tekst. Wat bedoelt Dogen dan wél? Want als er iemand is die we moeilijk kunnen verdenken van beperkte opvattingen over verlichting, is hij het wel. Het water wordt niet gebroken, zou ik zeggen, omdat het individu als individu op het relatieve niveau niet ophoudt te bestaan. Dat is meteen nog eens een antwoord op de vraag betreffende de “annihilatie” van het individu. Het individu gaat - op zijn of haar individu-niveau - zelfs beter, ongehinderd functioneren! Het water wordt niet gebroken, omdat het individu ook zichzelf blijft; het is niet zo dat alle verlichte individuen gladgestreken worden tot één standaard verlichte persoonlijkheid!

Dogen zegt dat de maan niet nat wordt omdat de Ene Geest, het ongescheiden bestaan, niet bepaald wordt door de kenmerken van het individu dat er een deel van is. De maan wordt niet nat omdat ze zichzelf blijft, of dat individu nu verlicht is of niet. Het betekent ook dat de maan voor alle druppels dezelfde is. Er is slechts één realiteit die achter de illusies schuil gaat, er is maar één verlichting. Maar hoewel we allemaal erg gelijkaardige illusies hebben, zijn de details ervan verschillend, en ook de volgorde waarin we ze doorzien kan verschillen. Daarom kan het lijken alsof er verschillende verlichtingservaringen bestaan, maar dat zijn dan beperkte verlichtingen waarbij slechts een bepaalde illusie wordt doorzien, nog niet elke illusie⁵².

**Alhoewel haar licht weids en groots is,
wordt de maan toch weerspiegeld in een poeltje van een duim groot.
De hele maan en de ganse hemel worden weerspiegeld in dauwdruppels op het
gras, of zelfs in één waterdruppel.**

Hoe klein we ook zijn als “individu”, de verlichting kan ongehinderd en volkomen plaats vinden in ons! Je ziet hier ook goed hoe Dogen helemaal niet vasthangt aan het absolute, aan “er is helemaal geen individu” - inderdaad een heel belangrijk inzicht (bergen zijn geen bergen, rivieren geen rivieren) maar ook dat overstijgen we. Misschien lijkt het voor mensen die gefixeerd zijn op dat niveau, alsof Dogen hier voortdurend beperkte, dualistische visies propageert. Maar hij overstijgt ze allemaal, en is dus vrij om zich uit te

---

⁵² Mogelijk lijkt het *doorzien van alle illusies* een onmogelijke taak, maar denk eraan dat wanneer de fundamentele illusie van het aparte zelf ontmaskerd is, de andere als een kaartenhuis ineensstorten.

drukken. We kunnen deze zinnen ook lezen als een illustratie van de totale ongescheidenheid van het ene en het vele. Het lijkt me goed om je het beeld voor te stellen vanuit het maanlicht. Het maanlicht is zowel één maanlicht als een oneindige reeks weerspiegelingen.

Verlichting verdeelt je niet, zoals de maan het water niet breekt.

Je kan verlichting niet hinderen, zoals een waterdruppel de maan aan de hemel niet kan verpletteren.

Dogen herneemt hier zijn vorige uitspraak “de maan wordt niet nat; het water wordt niet gebroken”. Herhaling, zelfs met andere woorden, is natuurlijk altijd een manier om iets te benadrukken, zeker in een zo gecondenseerde tekst als de *Genjo Koan*! Een andere vertaling⁵³ luidt: “de realisatie vernietigt de persoon niet, zoals de maan geen gat maakt in het water. De persoon verhindert de realisatie niet, zoals een dauwdruppel de maan aan de hemel niet hindert.” De vraag is nu, wat deze herformulering toevoegt. De toevoeging zit volgens mij vooral in de tweede zin: waar eerst gesteld wordt dat het water de maan niet nat maakt, staat er nu: de druppel kan de maan niet verpletteren. Zelfs wanneer we de andere vertaling volgen, staat er nog: *hinderen*, wat sterker is dan *nat maken*. Ik zou zeggen dat het niet-hinderen in beide richtingen geldt. Hoe moeten we dat nu begrijpen? Hinderen maan en druppel elkaar niet omdat ze geen enkel contact hebben? Dat is wel heel dualistisch. Of hinderen ze elkaar niet omdat ze compleet niet gescheiden zijn? Een veel interessantere interpretatie!

De diepte van de druppel is de hoogte van de maan.

De diepte van de druppel staat voor de diepte van onze beoefening. Voor de inzet en overgave waarmee we onze illusies belichten. Alhoewel de maan zelf hier niet door beïnvloed wordt, wordt de weerspiegeling dat wel! Alhoewel de ultieme realiteit is wat ze is, kan de realisatie daarvan meer of minder beperkt zijn, afhankelijk van hoe grondig de illusies worden doorzien. Alhoewel water op zich perfect helder is, kan het meer of minder doorzichtig lijken afhankelijk van de zanddeeltjes die erin rondrijven. Hoe meer die bezinken, hoe meer de oorspronkelijke helderheid van het water zich manifesteert.

Elke weerspiegeling, hoe lang of kort ze ook duurt, manifesteert de weidsheid van de dauwdruppel, en realiseert de grenzeloosheid van het maanlicht in de hemel.

Zelfs in een heel kort moment van inzicht (*kensho*), kan de weidsheid van ons bestaan zich manifesteren, kan de grenzeloosheid van de verlichting zich realiseren. Dikwijls

---

⁵³ Okumura, p. 127.

wordt zo'n kort moment nadien door het ego gerecupereerd natuurlijk, in concepten gevat, opgeslagen als een herinnering van iets dat "ik" mee heb gemaakt, enzovoort. Maar dat doet niets af aan de absolute waarde van dit ervaren in het moment zelf.

8.

Wanneer dharma niet je hele lichaam en geest vult, kan je aannemen dat het al voldoende is.

Wanneer dharma je lichaam en geest vult, dan begrijp je dat er iets ontbreekt. Bijvoorbeeld, wanneer je met een boot naar het midden van de oceaan zeilt, waar geen land in zicht is, en je in de vier windrichtingen kijkt, dan lijkt de oceaan cirkelvormig, en niet anders.

Maar de oceaan is rond noch vierkant; haar kenmerken zijn oneindig in variëteit. Ze is als een paleis. Ze is als een juweel. Ze lijkt enkel maar cirkelvormig zover je op dat moment kan zien. Alle dingen zijn zo.

Alhoewel er vele kenmerken zijn in de wereld van stof en de wereld voorbij voorwaarden, je ziet en begrijpt enkel dat wat het oog van je beoefening kan zien. Om de natuur van de ontelbare verschijnselen te leren kennen, moet je weten dat, zelfs als ze rond of vierkant mogen lijken, de andere kenmerken van oceanen en bergen oneindig zijn in hun variëteit: hele werelden zijn daar. Dat is niet alleen zo rondom je, maar ook onmiddellijk onder je voeten, of in een druppel water.

Wanneer dharma niet je hele lichaam en geest vult, kan je aannemen dat het al voldoende is.

Wanneer dharma je lichaam en geest vult, dan begrijp je dat er iets ontbreekt.

Als je het nog niet helemaal doorhebt en alleen maar een paar illusies misschien tijdelijk hebt doorzien, kan je gemakkelijk gaan denken dat je toch al alles begrepen hebt. Het is zoals de mensen die illusie op illusie stapelen.

Maar als je het helemaal door hebt, zal je geneigd zijn om verder te gaan kijken, om niet op je lauweren te rusten.

Hoe dieper en completer je verlichting is, hoe meer je je simpelweg op de overblijvende illusies zal richten die je met grote openheid, en zelfs geamuseerd, met liefde ontvangt en doorziet.

Bij voorbeeld, wanneer je met een boot naar het midden van de oceaan zeilt, waar geen land in zicht is, en je in de vier windrichtingen kijkt, dan lijkt de oceaan cirkelvormig, en niet anders.

Je kan dan aannemen dat dat de hele wereld is, de hele oceaan. Je ziet alleen dat wat je ziet, en denkt dat dat alles is. De oceaan staat hier dus voor de oceaan van de dharma, het onderricht, het inzicht in het bestaan!

Maar de oceaan is rond noch vierkant; haar kenmerken zijn oneindig in variëteit.

De diepte van de verlichting is onvatbaar. Je kan als mens steeds verder en verder tot bloei komen, je bestaan steeds diepgaander belichten, steeds vrijer worden.

Ze is als een paleis. Ze is als een juweel.

Asanga, één van de grondleggers van de yogacara-school, schreef dat mensen water zien als water, vissen het zien als een paleis (om in te wonen), hemelse wezens het zien als een juweel, en hongerige geesten het zien als etter en bloed.⁵⁴

Ze lijkt enkel maar cirkelvormig zover je op dat moment kan zien. Alle dingen zijn zo.

Alhoewel er vele kenmerken zijn in de wereld van stof en de wereld voorbij voorwaarden, je ziet en begrijpt enkel dat wat het oog van je beoefening kan zien.

De wereld van stof en de wereld voorbij voorwaarden zijn het relatieve en het absolute, de golven en het water. Het is opvallend hoe duidelijk Dogen hier is, zijn boodschap is niet mis te verstaan.

Om de natuur van de ontelbare verschijnselen te leren kennen, moet je weten dat, zelfs als ze rond of vierkant mogen lijken, de andere kenmerken van oceanen en bergen oneindig zijn in hun variëteit: hele werelden zijn daar. Dat is niet alleen zo rondom je, maar ook onmiddellijk onder je voeten, of in een druppel water.

Dogen lanceert hier een warme oproep om niet te blijven hangen in dat wat we menen begrepen te hebben. Verder te kijken dan onze neus lang is. Steeds een open geest te blijven cultiveren zodat we eindeloos kunnen groeien. De functie van de leraar is zijn of haar studenten steeds verder te helpen, steeds te wijzen op de mogelijkheid, hun inzicht nog te verdiepen, verder te kijken dan wat ze al gerealiseerd hebben.

Je merkt ondertussen dat *Het verwezenlijken van het fundamentele punt* een aantal terugkomende beelden bevat, zij het in een verschillende context en met een andere betekenis. Zo komt water veel terug, en meer specifiek de druppel water. Merkwaardig hoe Dogen zegt dat er hele werelden zijn in een druppel water: het lijkt wel alsof hij door een microscoop heeft gekeken, alhoewel die nog niet bestond in zijn tijd. Maar waarschijnlijk zou hij iemand die het microscopische leven in een druppel slootwater zou beschrijven hetzelfde zeggen: blijf daar nu niet op steken, maar kijk verder.

---

⁵⁴ Zie Okumura p. 149.

9.

Een vis zwemt in de oceaan, en hoe ver hij ook zwemt, er komt geen einde aan het water.

Een vogel vliegt in de hemel, en hoe ver hij ook vliegt, er komt geen einde aan de lucht.

De vis en de vogel hebben echter nooit hun element verlaten.

Wanneer hun activiteit weids is, is hun veld weids.

Wanneer hun behoefte klein is, is hun veld klein.

En zo beslaat elk van hen zijn volledige bereik, en elk van hen ervaart zijn ganse rijk.

Als de vogel de lucht verlaat, zal hij meteen sterven; als de vis het water verlaat, zal hij meteen sterven.

Weet dat water leven is en lucht leven is.

De vogel is leven en de vis is leven.

Leven moet de vogel zijn en leven moet de vis zijn.

Je kan verder gaan.

Er is beoefening-verlichting, die het beperkte en het onbeperkte leven omvat.

Nu, als een vogel of vis het einde van zijn element probeert te bereiken vooraleer zich erin te bewegen, dan zal deze vogel of vis noch zijn weg, noch zijn plaats vinden.

Wanneer je je plaats vindt waar je bent, dan zal er beoefening verschijnen die het fundamentele punt verwezenlijkt.

Wanneer je je weg vindt dit moment, dan zal er beoefening verschijnen die het fundamentele punt verwezenlijkt;

want de plaats, de weg, is noch groot noch klein, noch van jou noch van iemand anders.

De plaats, de weg, is niet overgebracht vanuit het verleden, en komt niet enkel maar nu op.

In overeenstemming hiermee is het in de beoefening-verlichting van de boeddhaweg zo dat

één ding bereiken gelijk is aan in één ding doordringen;

één beoefening ontmoeten is één beoefening onderhouden.

Hier is de plaats; hier ontvouwt zich de weg. De grens van realisatie is niet duidelijk te onderscheiden, want de realisatie komt tegelijk met de volle ervaring van boeddha dharma.

Denk niet dat wat je bereikt jouw kennis wordt en begrepen wordt door je verstand. Alhoewel onmiddellijk verwezenlijkt, wat ondenkbaar is zal misschien niet klaarblijkelijk zijn. De verschijning ervan overstijgt je kennis.

Een vis zwemt in de oceaan, en hoe ver hij ook zwemt, er komt geen einde aan het water.

Een vogel vliegt in de hemel, en hoe ver hij ook vliegt, er komt geen einde aan de lucht.

De vis en de vogel hebben echter nooit hun element verlaten.

Wanneer hun activiteit weids is, is hun veld weids.

Wanneer hun behoefte klein is, is hun veld klein.

En zo beslaat elk van hen zijn volledige bereik, en elk van hen ervaart zijn ganse rijk.

Als de vogel de lucht verlaat, zal hij meteen sterven; als de vis het water verlaat, zal hij meteen sterven.

Het thema van de weidsheid van de oceaan van de dharma, van de beoefening wordt verder gezet! Daaraan kan je zien hoe belangrijk dit is voor Dogen. Hoever je ook gaat in de realisatie er komt nooit een eind aan. Als je weids ingesteld bent, zal je weidsheid ervaren, steeds dieper gaan in verlichting. Als je beperkt denkt, zal ook je beoefening dat zijn. Daarom is het zo belangrijk geen beperkte voorstellingen van zen te onderhouden.

Ondertussen weerspiegelen deze metaforen toch ook de eenheid van mens en omgeving: het water loopt door in de vis...; totaliteit en individu zijn niet gescheiden. Daarom zegt Dogen dat vis en vogel meteen sterven wanneer ze hun rijk verlaten: ze hebben, los daarvan, geen (apart) bestaan.

Weet dat water leven is en lucht leven is.

De vogel is leven en de vis is leven.

Leven moet de vogel zijn en leven moet de vis zijn.

Je kan verder gaan.

Er is beoefening-verlichting, die het beperkte en het onbeperkte leven omvat.

Totale nondualiteit! Beoefening-verlichting is één van de belangrijkste elementen in het onderricht van Dogen. Beoefening is geen middel om op een later moment verlichting te realiseren, nee, het is verlichting zelf. Die beoefening omvat het beperkte én het onbeperkte leven. In een heldere zazen worden alle denkbeelden, alle verhalen gezien voor wat ze zijn. Er is bij voorbeeld een twijfelloos zien van de meest banale gedachte over wat we vanmiddag zullen eten, én tegelijk *verliest* de ongescheiden ware natuur zich in geen enkele identificatie, in geen enkel verhaal, hij vergeet niet wie hij echt is; en vanzelfsprekend is er geen oordeel over welk verhaal dan ook, zonder dat ook dit oordeel wordt gezien voor wat het is... Beoefening is verlichting, op voorwaarde natuurlijk dat het een verlicht beoefenen is. Ook deze term die getuigt van een diepe nonduale visie kan misbruikt worden... en wordt dat dan ook. Mensen denken wel eens wanneer ze een tijdje zazen hebben beoefend dat dat alles is wat er is – precies die dwaling waarvoor Dogen waarschuwt in deze en de vorige paragraaf. Ja, zelfs in die beginner-zazen is er al verlichting, maar dat is de oorspronkelijke verlichting, onze ware aard, die er is, maar die dan nog niet *verwezenlijkt* wordt. En dat verwezenlijken, dat is nu precies zo belangrijk. Dat is het centrale onderwerp van Dogens onderricht, in het

bijzonder misschien van de *Genjo Koan*. Ook in bepaalde zenscholen wordt er zo beperkt gedacht zoals ik al eerder zei. Maar dat is niet waar Dogen voor staat.

Nu, als een vogel of vis het einde van zijn element probeert te bereiken vooraleer zich erin te bewegen, dan zal deze vogel of vis noch zijn weg, noch zijn plaats vinden.

De vogel of vis die het einde van zijn element probeert te bereiken vooraleer zich erin te bewegen, en noch zijn weg, noch zijn plaats vindt, is volgens mij iemand die verlichting, totale verlichting zoekt zonder te beoefenen⁵⁵. Hij of zij is als iemand die de *Mondscheinsonate* van Beethoven wil kunnen spelen zonder eerst piano te leren spelen, te oefenen, intiem te worden met het klavier. Speel elke dag, met volle overgave in het moment, met een open en vriendelijke geest, zonder aan de *Mondscheinsonate* te denken en vanzelf zullen je vaardigheid en rijpheid groeien. Zo ook beoefenen we zonder aan verlichting te denken. Want als we gevangen zitten in de gedachte aan het bereiken van iets in de toekomst, dan is onze zazen beperkt en geen beoefening-verlichting.

Wanneer je je plaats vindt waar je bent, dan zal er beoefening verschijnen die het fundamentele punt verwezenlijkt.

Wanneer je je weg vindt dit moment, dan zal er beoefening verschijnen die het fundamentele punt verwezenlijkt;

want de plaats, de weg, is noch groot noch klein, noch van jou noch van iemand anders.

De plaats, de weg, is niet overgebracht vanuit het verleden, en komt niet enkel maar nu op.

Dus wat er nodig is, is intiem worden met wat *is*, hier (je plaats waar je bent) en nu (je weg op dit moment) en beoefening zal verschijnen die het fundamentele punt verwezenlijkt, die de verlichting realiseert.

Want dat hier en nu is absoluut! Het is niet groot of klein, noch van jou noch van iemand anders, noch overgebracht uit het verleden, noch enkel maar nu opkomend: want dat zijn allemaal toegevoegde concepten.

“De plaats, de weg is niet overgebracht vanuit het verleden”: de plaats, de weg is *nu*. Er is enkel *nu*. Het verleden is niet nu, enkel de herinnering eraan is dat. Het *nu* is niet iets dat uit het verleden is gekomen; “komt niet enkel maar nu op”, want dat veronderstelt ook een visie van de tijd als een weids verleden en een weidse toekomst, waarin *nu* maar een

---

⁵⁵ De betekenis van het bewegen wordt verder verduidelijkt door de laatste paragraaf: de lucht is overal, maar wanneer we koelte willen, moeten we die lucht in *beweging* brengen door te wuiven met een waaier! In het ene geval is het de vogel die zich beweegt door de lucht, in het andere is het de lucht zelf die in beweging wordt gebracht.

heel kort momentje zou zijn. Het *nu* is er altijd, daarom is het tijdloos. Dat is de ware betekenis van het woord *eeuwigheid*.⁵⁶

In overeenstemming hiermee is het in de beoefening-verlichting van de boeddhaweg zo dat één ding bereiken gelijk is aan in één ding doordringen; één beoefening ontmoeten is één beoefening onderhouden.

Wat is dat ene ding? Het maakt niet uit. We kunnen de natheid van het water ervaren door in eender welke golf door te dringen. Vanuit Dogens andere geschriften, zoals bijvoorbeeld de *Bendowa*, kunnen we afleiden dat die ene beoefening *zazen* is.

Hier is de plaats; hier ontvouwt zich de weg. De grens van realisatie is niet duidelijk te onderscheiden, want de realisatie komt tegelijk met de volle ervaring van boeddha dharma.

Zoek de ware natuur niet elders. Hou op je eigen licht te verduisteren en ervaar dat er niets anders is. De grens van realisatie is niet duidelijk te onderscheiden: realisatie is het inzien van de grenzeloosheid van het bestaan.

Denk niet dat wat je bereikt jouw kennis wordt en begrepen wordt door je verstand. Alhoewel onmiddellijk verwezenlijkt, wat ondenkbaar is zal misschien niet klaarblijkelijk zijn. De verschijning ervan overstijgt je kennis.

Zoals ik steeds zeg: probeer het niet te begrijpen. Het rationele denken is als een mes, een instrument om dingen mee in twee te snijden. Je kan iets niet terug in één snijden. Wanneer je denkt dat toch te kunnen, het toch begrepen te hebben, is dat een illusie. Je concept van ongescheidenheid staat stiekem tegenover gescheidenheid zoals elk concept per definitie onderscheid maakt. Laat gewoon alle concepten vallen. Dat wat voorbij concepten ligt, zal overblijven.

---

⁵⁶ Op dezelfde manier zoals hier het absolute, de plaatsloosheid, *alomtegenwoordigheid* genoemd wordt. Ik meen dat eeuwigheid en alomtegenwoordigheid volgens de christelijke theologie attributen zijn van God.

10.

Mayu, zenleraar Bacho, wuifde zichzelf wind toe met een waaier. Een monnik kwam naar hem toe en zei:

"Meester, de natuur van de wind is altijd aanwezig,⁵⁷ en er is geen plaats waar zij niet komt. Waarom wuift u dan met een waaier?"

"Alhoewel je begrijpt dat de natuur van wind altijd aanwezig is," antwoordde Mayu, "begrijp je niet de betekenis van het feit dat er geen plaats is waar zij niet komt."

"Wat is dan de betekenis van het feit dat er geen plaats is waar zij niet komt?"

Mayu bleef met zijn waaier wuiven.

De monnik boog diep.

De leerling zegt niet: "de wind is altijd aanwezig, en er is geen plaats waar hij niet komt." Dat zou ook niet kloppen want het waait niet altijd overal. We weten niet of Mayu binnen of buiten zat, maar afgaande op het feit dat hij een waaier gebruikte, mogen we aannemen dat er geen wind was waar hij zat. De leerling zegt: "de *natuur* van de wind is altijd aanwezig, en er is geen plaats waar zij niet komt."

Wat is de natuur van de wind? De natuur van wind is lucht. Lucht is overal. Lucht is er altijd. De vraag luidt dus: "als er altijd en overal lucht is, waarom waai je dan?" Deze vraag kan misschien heel kort een schijn van zinvolheid hebben maar ze is natuurlijk dwaas en wereldvreemd! Want als de lucht niet in beweging komt heb je er niet veel aan als je wil afkoelen. Het lijkt wel alsof de monnik de meerwaarde niet beseft van het in beweging brengen van lucht! Daarom antwoordt zijn leraar dat hij het maar half begrijpt. De monnik vraagt "en wat begrijp ik dan niet?" en Mayu wuift gewoon verder. Dat kunnen we op verschillende manieren interpreteren. Je kan het zo zien dat het wuiven zelf het antwoord is, en hij dus al de hele tijd aan het antwoorden was, of dat hij helemaal niet antwoordt maar gewoon verder doet wat hij al aan het doen was... Maar de monnik begreep het waarschijnlijk wel, want hij boog diep. Het was geen filosofische kwestie! De leraar had het warm en waaide zich wind toe om wat koelte te ervaren. Hierover filosoferen is onzin, je loopt erin vast en al gauw lijkt iets heel simpel en levend praktisch iets heel ingewikkeld.

Natuurlijk is er meer aan de hand. De vraag is eigenlijk: "waarom moeten we beoefenen, zazen doen, als we in wezen toch al verlicht zijn, als we al een ongescheiden deel van het geheel zijn? Als we toch al geen fundamenteel apart zelf als kern hebben? Wat maakt het uit of we dat beseffen of niet?" Dat was de ultieme vraag die de jonge Dogen zich stelde, en waarop hij het antwoord in China ging zoeken, zelfs als hij daarvoor een gevaarlijke bootreis moest ondernemen.

---

⁵⁷ In deze paragraaf ben ik verschillende keren afgeweken van de vertaling van Tanahashi & Aitken.

De bovenstaande dialoog van Mayu en zijn leerling is een elegante manier om het antwoord op deze essentiële vraag te formuleren! Het is waar dat er overal lucht is, maar als we die niet in beweging brengen is er geen wind en dus geen verkoeling. Zelfs als onze ware natuur al verlicht is, als we die verlichting niet actualiseren, niet realiseren, niet diep beleven, dan beëindigen we het lijden niet! Zelfs als we toch al veilig in ons bed liggen, zolang we niet ontwaken uit onze nachtmerrie, blijven we lijden.

Natuurlijk is het realiseren van die ware natuur iets helemaal anders dan er alleen maar verstandelijk op vertrouwen omdat iemand het zegt. De ware natuur realiseren is de ware natuur *ervaren*. En ja, paradoxaal genoeg (tenminste als we het vanuit het denken bekijken, zoals de leerling van Mayu), zelfs al is die ware natuur al altijd en overal, wanneer we niet wuiven met de waaier - met andere woorden: beoefenen – dan is er geen realisatie. Dat staat haaks op het onderricht van vele spirituele pseudoleraren die beweren dat je niets hoeft te doen of kan doen om te ontwaken omdat alles wat je doet zich afspeelt op het relatieve niveau. Eens je ontwaakt bent, zie je inderdaad dat alles wat je ooit deed, inbegrepen het opgaan in en volgen van je illusies, een uiting was van de ware natuur. Maar TOCH is er zoiets als beoefening⁵⁸! Want het is wel degelijk mogelijk iets te doen, namelijk je illusies niet te voeden en te onderhouden, zodat de ware natuur zich expliciet kan manifesteren. En daarom is de visie die direct en alleen maar wijst op het ultieme niveau niet de meest diepgaande. Beoefening is cruciaal. En ook integratie van het ontwaken is cruciaal. Die twee zijn trouwens niet gescheiden. Daarom gaat beoefening door zelfs wanneer er een groot ontwaken heeft plaatsgevonden. Beoefening is dan een uiting van dat ontwaken en dan is het duidelijk dat ook de beoefening *voor* het ontwaken dat al was. Als het ontwaken geen invloed heeft op het individu, op de persoon, moet je je er ernstige vragen over stellen. Dat is het onderricht dat je vindt in alle ware mystieke tradities, zoals advaita vedanta, zen, boeddhisme, daoïsme, soefisme, bij de grote leraren van het christendom, enzovoort.

Onze lezing ligt blijkbaar in de lijn van Dogen's inzichten, want hij besluit:

De verwezenlijking van de boeddha dharma, het vitale pad van zijn authentieke overdracht, is ook zo. Wanneer je zegt dat je geen waaier nodig hebt omdat de natuur van de wind permanent is en je wind kan hebben zonder te wuiven, dan begrijp je noch permanentie noch de aard van de wind. De aard van de wind is permanent; daarom brengt de wind van het huis van de boeddha het goud van de aarde voort en doet hij de room van de lange rivier rijpen.

---

⁵⁸ Maak goed het onderscheid tussen het woord beoefening en oefening. Oefenen doe je om ergens beter in te worden; beoefenen doe je gewoon. Een kat die muizen vangt doet dat niet om een (betere) kat te worden, ze doet dat omdat dat een uiting is van haar kat-zijn. Het is nu eenmaal wat katten doen. Boeddha's beoefenen geen zen om een (betere) boeddha te worden, ze doen dat omdat dat een uiting is van hun boeddha-zijn. Het is nu eenmaal wat boeddha's doen. Daarom spreekt Dogen van beoefening-realisatie als een ongescheiden geheel.

De laatste zin drukt op poëtische wijze deze beoefening-realisatie uit. Geen etherische, enkel “geestelijke” verlichting die zich afkeert van het aardse dagelijkse leven! De beoefening-realisatie-integratie zoals die overgedragen wordt in het boeddhisme brengt het goud van de aarde voort en doet de room van de lange rivier rijpen⁵⁹. De aarde kunnen we zien als onze omgeving, de wereld waarin we leven; de lange rivier als de stroom van ons⁶⁰ leven. Dit is natuurlijk een dualistische visie, maar het is geen naïeve dualistische visie, eerder degene die voortkomt uit een diepe integratie van het ontwaken. Het is de visie van “bergen zijn weer bergen, rivieren weer rivieren.” Goud en room⁶¹ staan voor het beste dat onze wereld en ons leven kunnen voortbrengen. Ze staan voor het tot bloei komen ervan, voor een realisatie van hun diepste, rijkste aard en mogelijkheden. Tegelijk ook zullen we vanuit ons subjectieve standpunt doorheen de beoefening-realisatie-integratie onze wereld en ons leven als waardevol ervaren.

© 2017 Luc De Winter

---

⁵⁹ Yasutani vermeldt in zijn commentaar dat volgens Masunaga Reiho deze beelden respectievelijk afkomstig zijn uit de Amida soetra en de Bloemenslinger (Avatamsaka) soetra.

⁶⁰ Met “we” en “ons” bedoel ik hier alle individuen elk met hun omgeving en levensloop, maar ook: de mensheid, of zelfs de gemeenschap van alle levende wezens, met hun omgeving en levensloop.

⁶¹ Zoals bij het karnen van de melk tot boter het beste/rijkste van de melk als room tevoorschijn komt.